

ZVARA EDINA

Ceglédi Szabó Pál dunántúli református püspök könyvei*

A wittenbergi egyetemről, mely a reformáció évszázadában a magyarországi peregrinálók legkedveltebb intézménye volt, 1592-ben kitiltották a kriptokávinizmusmal vádolt magyarokat. Miután Wittenberg elvesztette vonzerejét, a tanulni vágyók a pfalzi fejedelemség egyeteme, a heidelbergi universitas felé fordultak.¹ Az itt végzett diákoknak egy igen jelentős, „viszonylag egységes szellemi arculatot mutató értelmiségi” csoportja² tért haza, s állította magát egyháza, patrónusai és a művelődés szolgálatába. E heidelbergi diákok egyike volt Ceglédi Szabó Pál³ pápai lelkész, a dunántúli református egyházkerület püspöke is. Könyveinek egy része hazai (Budapest, Veszprém)⁴ és külföldi gyűjteményekben (Kismarton, Moszkva) ma is megvan. Néhány kötetéről, melyek vagy valamely bibliotékában lappanganak, vagy már nincsenek meg, csak feljegyzéssel rendelkezünk.⁵ Kutatásaim során majd

* A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ SZABÓ András: *Magyarok Wittenbergben, 1555–1592*. In: *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon*. 2. Szerk.: BÉKÉSI Imre, JANKOVICS József, KÓSA László, NYERGES Judit. Bp. 1993. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság–Scriptum, 626–638; HELTAI János: *A heidelbergi egyetemjárás, 1591–1621*. In: *Régi és új peregrináció... i. m.* (1. jegyzet) 540–548; HELTAI János: *Alvinczi Péter és a heidelbergi peregrinusok*. Bp. 1994. Balassi Kiadó, 50–65. /Humanizmus és Reformáció 21./; BALÁZS Mihály–BITSKEY István–ÖTVÖS Péter–VISKOLCZ Noémi: *Peregrináció*. In: *Magyar művelődéstörténeti lexikon*. 9. Főszerk.: KÖSZEGHY Péter. Bp. 2009. Balassi Kiadó, 123–131; *Peregrinatio Hungarica. Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*. Hrsg.: Márta FATA, Gyula KURUCZ, Anton SCHINDLING. Stuttgart, 2006. Steiner/Contubernium 64./

² HELTAI: *i. m.* 1994. (1. jegyzet) 7.

³ A ‘Ceglédi’ helyett a ‘Ceglédi’ névalakot használom, hiszen possessorbejegyzéseiben ő maga is így írta vezetéknevét – igaz, barátai és lelkészársai sokszor a ‘cz’-t alkalmazták.

⁴ Páparól eddig még nem került elő olyan kötet, amelyben szerepel tulajdonosi bejegyzése. Ennek oka az lehet, hogy hagyatékát a korabeli birtokos, az Esterházy-család valamely tagja megvásárolta. L. erről a későbbi fejezetet.

⁵ Hárich János jegyzéke: *Inventarium der bei den PP. Franziskanern in Eisensadt befindlichen und von der Domäne übernommene und im Schloß Eisenstadt untergebrachte BÜCHERSAMMLUNG. Sog. Franziskanerbibliothek [az utolsó áthúзва] Bibliotheca Esterhazyana*. 1937. (Alatta Hárich megjegyzése: *Bis auf die rot gekennzeichneten Bücher 1945 von den Russen verschleppt.*) Mai lelőhelye: Kismartoni Levéltár, Protokoll Nr. 6341. Inventar – Signaturen 14022–15906.

minden fennmaradt könyvét kézbe vehettem; így nemcsak életrajzi adatait tudjuk kiegészíteni, hanem olvasási és könyvhasználati szokásairól is képet kaphatunk.

Élete

A fennmaradt forrásoknak köszönhetően életéről viszonylag sok adattal rendelkezünk.⁶ A dokumentumok közül kiemelkedik Bibliája, melybe saját kezűleg jegyezte fel életrajzi adatait,⁷ s diárium(?)-töredéke.⁸ Nem tudjuk, melyik évben született, de talán 1590 körül. Szülei Ceglédre származhattak, s valószínűleg a török elől menekültek a Felvidékre. Tanulmányait Nagyszombatban, Samarjai Máté János (1585–1652) tanítványaként végezte.⁹ Szegedi Gáspár nagyszombati polgár alumnusaként¹⁰ 1612. október 17-én indult el peregrinációs útjára.¹¹ Marburg ebben az időszakban vált a peregrinálók számára „kiegészítő úticéllá”,¹² s talán ezért is kezdte

⁶ THURY Etele: *Ceglédi Pál dunántúli ref. püspök élete*. = Protestáns Szemle (17.) 1905. 235–248; THURY Etele: *A Dunántúli Református Egyházkerület története*. S. a. r.: KONCSOL László. Pozsony, 1998. Kalligram Kiadó. 335–346. /Csallóközi Kiskönyvtár/; HELTAI János: *Adattár a heidelbergi egyetemen 1595–1621 között tanult magyarországi diákokról és pártfogóikról*. = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1980. Bp. 1981. OSzK, 269.

⁷ *Bibliorum codex sacer et authenticus, testamenti utriusque veteris et novi, ex Hebrae et Graecae verite, quam proxime ad literam quidem fieri potuit, fidelissime in linguam Latinam translatus...* Francofurti, in off. Andreae Cambiery, 1614. Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: 15,519 J/6. – Ceglédi bejegyzései a hátsó kötetstáblán belül találhatóak. Kiadta: SZELESTEI NAGY László: *Ceglédi Szabó Pál dunántúli református püspök könyvtárának kötetei*. In: *Adalékok a 16–20. századi magyar művelődéstörténethez*. Szerk.: BÁLINT István János. Bp. 1987. OSzK, 98–100.

⁸ Kiadta: SZELESTEI: *i. h.* 1987. (7. jegyzet) 115–117, 123–124. A diáriumtöredéket kismartoni kutatásaim alkalmával sajnos már nem sikerült megtalálnom.

⁹ *A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai*. Szerk.: KÖBLÖS József, KRÁNITZ Zsolt. Pápa, 2009. Pápai Református Gyűjtemények, 357. /A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai. Forrásközlések 10./; THURY: *i. m.* 1998. (6. jegyzet) 1: 337; HORVÁTH József: *Samarjai Máté János (1585–1652)*. = Arrabona – Múzeumi Közlemények 40/1–2. Győr, 2002. 438.

¹⁰ HELTAI: *i. m.* 1994. (1. jegyzet) 36–37; HELTAI János: *Egy művelődéspártoló polgári kör a XVII. század elején*. = Magyar Könyvszemle (98.) 1982. 119–126; SZAKÁLY Ferenc: *Mezőváros és reformáció. Tanulmányok a korai magyar polgárosodás kérdéséhez*. Bp. 1995. Balassi Kiadó, 216. /Humanizmus és Reformáció 23./ Ceglédi *Theses theologicae de causa efficiente peccati...* (Heidelberg, 1613. RMK. III. 1123) című ajánlásban is megemlékezik jötevőjéről.

¹¹ Ceglédi Bibliájában olvasható: „Anno 1612 17 Octobris Öltöztem az Nemeth ruhában es megh jöven Német országból, 1615. die Martii vöttem ismet ujjonnan ream az Magyar ruhatt.” Vagy ekkor ért német nyelvtérületre, s a szokásoknak megfelelően cserélte át ruháját. Vö. SZELESTEI: *i. h.* 1987. (7. jegyzet) 115.

¹² HELTAI: *i. h.* 1993. (1. jegyzet) 541.

egyetemi tanulmányait ebben a városban; novembertől lett az egyetem hallgatója.¹³ Itt tartózkodása idején találkozott Szenci Molnár Alberttel, s Guilelmus Whitaker-kötetének¹⁴ bejegyzése szerint novemberben könyvet is vásárolt.¹⁵ 1613. április 9-én iratkozott be a heidelbergi egyetemre,¹⁶ s két év után, 1615 márciusában tért vissza.¹⁷ Ebben az időben volt az egyetem hallgatója többek között Sári Orvos Pál,¹⁸ a szintén heidelbergi peregrinus Sári Orvos Mihály öccse.¹⁹ 1613. március 26-án iratkozott be Lövei Pellionis György,²⁰ aki téziszüzetét saját kezűleg ajánlotta Ceglédi Pálnak: „D. Ornatiss(imo) Paulo S. Cegledino d(ono) d(edit) Respondens”,²¹ valamint egy üdvözlő verset is írt neki.²²

A heidelbergi egyetem vezető tanára David Pareus (1548–1622) volt, aki több tanítványával azok hazatérte után is szoros kapcsolatban maradt. Minderről saját és

¹³ NAGY, Jukunda: *Ungarische Studenten an der Universität Marburg, 1571–1914. Studien zur hessischen Stipendiatengeschichte*. Darmstadt–Marburg, 1974. 248. /Quellen und Forschungen zur hessischen Geschichte 27./ „Paulus S. Cegledinus Ungarus”. Az adat Zoványi Jenő közleményében (*A marburgi egyetem magyarországi hallgatói 1859-ig.* = Irodalomtörténet [43.] 1955. 344–349) nem szerepel.

¹⁴ „D(omi)no Paulo Cegledio amoris ergo dedit Molnar Marpurgi 1612.” L. a 21. jegyzet. WHITAKER, Guilelmus: *Opera theologica...* Aureliae Allobrogum, sumpt. Samuelis Crispini, 1610. Mai lelőhelye: Bp. OSzK. Jelzete: 503.949.

¹⁵ „Pauli S. Cegledini 1612, Marpurgi Cattorum exeunte Mense IXbri.”

¹⁶ HELTAI: *i. h.* 1981. (6. jegyzet) 269.

¹⁷ SZELESTEI: *i. h.* 1987. (7. jegyzet) 98.

¹⁸ HELTAI: *i. h.* 1981. (6. jegyzet) 321.

¹⁹ HELTAI: *i. h.* 1981. (6. jegyzet) 320. Szenci Molnár Alberttel 1600. március 30-án érkeztek meg Heidelbergbe. Sári Orvos Mihály 1600. április 1-jén iratkozott be. Az ő alumnusaként tanult Heidelbergben Prágai András, s rajta kívül is több diák fautora volt.

²⁰ HELTAI: *i. h.* 1981. (6. jegyzet) 299. Lövei és Ceglédi kapcsolatáról l. FEKETE Csaba: *Pataki rektor adta – pataki lelkész kapta könyv*. = Egyháztörténet 2002. 2. sz. <<http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/feketecsaba-1615.htm>>

²¹ *Theses theologicae de aeterna Dei praedestinatione quas... in... Heidelbergensi Academia sub praesidio D. Bartholomaei Coppenii... publice defendet Georgius P. Leövei Ungarus. Die XXV. Septemb. Hora locoque consuetis*. Heidelbergae, typ. Johannis Lancelloti, 1613. RMK. III. 7536a (új hungarikum!) (Coll. 10.) Mai lelőhelye: Moszkva, Rudomino Idegennyelvű Könyvtár. Jelzete: 15,289 G/9. (A művet Monok István találta, köszönöm neki az adatot.) A 45 kolligátumot Ceglédi kötetbe össze. A kötetben további ismeretlen hungarikumok találhatók, valamint egy ma már unikumnak számító mű Szenci Molnár Albert házasságáról, amelyet Molnár saját kezűleg ajánlott Ceglédinek: „D(omi)no Paulo Cegledio amoris ergo dedit Molnar Marpurgi 1612.” A műről l. P. VÁSÁRHELYI Judit: *Oppenheimer nyomtatványok Szenci Molnár Albert esküvőjére*. In: *Summa. Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére*. Szerk.: MACZÁK Ibolya. Piliscsaba, 2007. Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, 336–340. /Pázmány Irodalmi Műhely. Tanulmányok/ 336–340.

²² 1613. július 13. (RMK. III. 1123); HELTAI: *i. h.* 1981. (6. jegyzet) 299.

neki írt, fennmaradt levelei tanúskodnak.²³ (Ceglédinek írt vagy tőle kapott levele azonban nem ismeretes.)

Ceglédi a hazatérte után a nagyszombati iskolában egykori tanára, Samarjai Máté János utóda lett.²⁴ Részt vett az 1615-ben tartott újlaki zsinaton, ahol Pálházi Göncz Miklós evangélikus püspök felhívására megpróbálták a két protestáns felekezetet egyesíteni. 1616 novemberének végétől dunaszerdahelyi lelkészként működött.

A református egyházkerületek belső életét szabályozó kánonok külön-külön jöttek létre. Ezek „a világi hatalomhoz fűződő viszonyuk rendezésének, a magyar rendi társadalom jogrendjébe való beilleszkedésüknek is keretétül szolgáltak”²⁵. A Felső-Duna-melléki Egyházkerület számára a törvénygyűjteményt Ceglédi állította össze az 1619-ben Sókon (Nyitra m.) tartott zsinaton kapott megbízás alapján.²⁶ E kánont az 1623-ban tartott komjáti zsinaton Samarjai János Máté püspök hirdette ki, majd 1625-ben Pápán nyomtatásban is megjelentették.²⁷

Kanizsai Pálfi János után Ceglédi is vezette egy ideig a Dunántúli Református Egyházkerület 17. századi zsinatainak protokollumát.²⁸

Ceglédi dunaszerdahelyi és pápai lelkészsége között Vágsellyén szolgált.²⁹ Erről az időszakáról csak diáriumából³⁰ és egy 2009-ben előkerült Wolfgangus Musculus-kötetben fennmaradt levélből vannak adataink.³¹ A levelet Szenci Csene Péter írta 1620-ban Ceglédinek, akit a megszólításban sellyei lelkésznek nevez: „Reve-

²³ HELTAI János: *David Pareus magyar kapcsolatai*. In: *Tudóslevelek. Művelődésünk külföldi kapcsolataihoz, 1577–1797*. Kiad.: HERNER János. Szeged, 1989. JATE, 13–76. /Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 23./

²⁴ *A Dunántúli Református Egyházkerület...i. m.* (9 jegyzet) 357; HORVÁTH: 2002. i. h. (9. jegyzet) 440.

²⁵ HELTAI János: *Műfajok és művek a XVII. század magyarországi könyvkiadásában*. Bp. 2008. OSZK–Universitas, 209. /Res Libraria II./

²⁶ HORVÁTH: i. h. (9. jegyzet) 442; THURY: i. m. 1998. (6. jegyzet) 414–415.

²⁷ *Canones ecclesiastici in quinque classes distributi, quibus ecclesiae helveticam confessionem amplexae, in Comitatus Mosonien., Posenien., Nitrien., Barsien., Honten. et Neogradien. et finitimis praesidiis, a superioribus reguntur. Editi communi suffragio ministrorum Dei in synodo Comiathina congregatorum Anno 1623. die 13 Septembris*. Pape, 1625. Bernhardus. RMNy. 1343.

²⁸ SIMON Szilvia: *A Dunántúli Református Egyházkerület 17. századi zsinatainak protokolluma (1612–1658)*. = Magyar Könyvszemle (122.) 2006. 72–78. Mai lelőhelye: Esztergomi Főszékes-egyházi Könyvtár Batthyány-gyűjteménye. Jelzete: Cat. VI. Relig. Tit. III. k./I.

²⁹ Ceglédi sellyei lelkészségét az újabb életrajzi összeállítások nem említik, pedig Szelestei Nagy László 1987-es közleménye óta ismert adat.

³⁰ SZELESTEI: i. h. 1987. (7. jegyzet) 123–124. Uez: SZELESTEI N. László: „János-pohár” – *Hitvita vagy asztali beszélgetés?* In: Uő: *Rekatolizáció és barokk áhítat*. Bp. 2008. METEM, 132. /METEM-könyvek 64./

³¹ MUSCULUS, Wolfgang: *In Davidis psalterium sacrosanctum commentarii... Editio postrema*. Basi-leae, 1599. Sebastianus Henricpetri. – Poss. 1. Alberti Molnar 1613. Marpurgi (cím lap r.); Emptus ab eodem flo. 2 den. 75 per professorem Paulum Cegledinum Tyrn(aviae) 1615 5 Majj (uo.) Mai lelőhelye: Moszkva, Rudomino Idegennyelvű Könyvtár. Jelzete: 15,843 N/2. A levelet kiadta: ZVARA Edina: *Papok, lelkészek kéziratossáimái, levelei az Esterházy-könyvtárból. (Vörösmarti Mihály, Ceglédi Szabó Pál és Szenci Csene Péter írásai.)* = Lymbus. Magyarágtudományi Forrásközlemények 2012. (megjelenés előtt)

rendo Viro Do(mi)no Paulo Czegledi Ecclesiae Sellien(sis) Ministro fideli d. virino, amico honorando”.

Vágsellye a katolikus egyház, s különösen a jezsuiták egyik legfontosabb települése 1589 óta. Két birtokközpontjukban, Znióvárálján és Vágsellyén missziót létesítettek, majd az 1591-ben Znióvárálján alapított kollégiumot 1598-ban Vágsellyére helyezték át.³² Ezekben az években szolgált itt Dobokay Sándor jezsuita teológus, író.³³ 1606-ban egy Vágsellyén maradt licenciátus segítségével egyedülként tartotta a kapcsolatot a magyarországi hívekkel, s tervezte a jezsuiták visszatérését.³⁴ 1607-ben ismét Dobokay irányította a kollégiumot.³⁵ 1602-ben jött létre egy Mária-kongregáció, melynek Forgách Ferenc nyitrai püspök volt a díszelnöke.³⁶ A konverziója következtében elhíresült Vörösmarti Mihály is szolgált Sellyén, miután hazaért Bécsből.³⁷ 1622. május 21-én Pázmány Péter emberei elfoglalták a sellyei templomot. Ceglédit június 4-én kiköltöztették a parókiáról, majd az érsek azt is megtiltotta, hogy Vágsellyén lakjon. Elűzték a városból Szabó Miklósnét és Nagy Vincét is, akik megpróbáltak segíteni neki. Augusztus 11-én Nagy Györgyöt is megbüntették, tömlőbe vetették, mert megtúrte lakásában a lelkészt. Thurzó Szaniszló nádor közben folyamatosan biztatja, írta Ceglédi, hogy „ne gondollyak az fenyegetessel”, „ki ne mennek, hanem inkább persistallyak az isteni szolgálatban helyemben”. Kitoloncolásának az volt az oka, hogy azt prédikálta: „három esztendőre ismet az Templumban praedikallok”.³⁸ „Ezt csak az hamis vadolasok közze számlalom, mert az Isten gondviseleset esztendőkre nem oztom” – írta Ceglédi.³⁹ Augusztus 21-én Pázmány a tanács és a darabontok támogatásával egy jobbágyot helyezett abba a házba, ahol Ceglédi lakott. Az érsek nem engedte meg, hogy Ceglédi fizessen „a lakásért járó jobbágyért”. „A cujus regio, ejus religio (Pázmány

³² MOLNÁR Antal: *A jezsuita rend a 16. századi Magyarországon*. In: Uő: *Lehetetlen küldetés? Jezsuiták Erdélyben és Felső-Magyarországon a 16–17. században*. Bp. 2009. L'Harmattan–ELTE TDI Nyitott Könyv, 23. /TDI-könyvek 8./

³³ LUKÁCS, Ladislaus: *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S. I. I. köt.* Roma, 1978. 655; *Magyar művelődéstörténeti lexikon*. 2. Főszerk.: KÖSZEGHY Péter. Bp. 2004. Balassi Kiadó, 213. (LUX Etelka)

³⁴ KRUPPA Tamás: *A Tíz okok megjelenésének hátteréről*. In: BALASSI Bálint–DOBOKAY Sándor: *Tíz okok*. Szerk.: HARGITTAY Emil. A latin szöveget gond.: BÁRCZI Ildikó. Bp. 1994. Universitas, 241.

³⁵ MOLNÁR Antal: *Dobokay Sándor SJ önéletrajzi feljegyzései (1620)*. In: MOLNÁR: *i. m.* 2009. (32. jegyzet) 80.

³⁶ BALÁZS Mihály: *Kolozsvár és Vágsellye. Adalék a Mária kongregációk korai történetéhez*. In: Uő: *Felekezeti és fikció. Tanulmányok 16–17. századi irodalmunkról*. Bp. 2006. Balassi Kiadó, 133–143. /Régi Magyar Könyvtár. Tanulmányok 8./ Tagjainak névsora: *Jezsuita okmánytár. I/1. Erdélyt és Magyarországot érintő iratok, 1601–1606*. S. a. r.: BALÁZS Mihály, KRUPPA Tamás, LÁZÁR István Dávid, LUKÁCS László. Szeged, 1995. 320–322. /Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 34./

³⁷ IPOLYI Arnold: *Vörösmarti Mihály XVII. századi magyar író élete és munkái*. Bp. 1875; *A Dunántúli Református Egyházkerület...i. m.* (9. jegyzet) 667.

³⁸ SZELESTEI: *i. h.* 1987. (7. jegyzet) 124.

³⁹ SZELESTEI: *i. h.* 1987. (7. jegyzet) 124.

fordításában: Akié a fundus, azé a capella) elve szerint nem tűrte el, hogy a jezsuiták birtokán protestáns lelkész működjön.⁴⁰

Ceglédi a következő években fokozatosan lépkedett felfelé a ranglétrán, egyre nagyobb tisztségeket töltött be. 1626-ban meghívták Pápára lelkésznek,⁴¹ 1627-ben alesperes, 1629-ben már esperes, majd 1631-ben egyházkerületi jegyző.⁴² Az 1641-ben tartott mezőlaki zsinaton új püspököt kellett választani, mert Kanizsai Pálfi János meghalt.⁴³ Az utód Ceglédi Pál lett, akit Samarjai avatott fel. Nyolc évig, haláláig töltötte be ezt a legmagasabb egyházi hivatalt. 1649. augusztus 26-án halt meg.⁴⁴

Magánéletéről legtöbbet a Bibliájába feljegyzett adatokból tudunk.⁴⁵ Apja, Szabó László 1609. november 10-én Komjátiban, anyja, Monos Orsolya 1622. július 25-én Farkasdon halt meg. Testvére, Szabó István Kálmán Szatmár jegyzője volt, s követként részt vett az 1618. évi pozsonyi országgyűlésen. Ott halt meg március 17-én. Ceglédi 1617. június 12-én vette feleségül Tallósi Vése Katalint. Még vőlegény korában meghalt apósa, Vése Lőrinc, ennek dátumát is feljegyezte.⁴⁶ Első gyermeke Judit, aki 1618. december 23-án született Dunaszerdahelyen, s itt is halt meg 1619. július 19-én. Ugyancsak Szerdahelyen, 1624. augusztus 20-án született István. Róla a többi gyermekhez képest több adattal rendelkezünk. Pécseli Király Imre neki ajánlotta *Abecedarium Latino-Hungaricum* (Pápa, 1630) című művét.⁴⁷ János már Pápán született 1627. július 17-én, s Pathai István püspök keresztelte meg. Még nem töltötte be a negyedik életévét, amikor 1631. május 14-én meghalt. Anna 1629. november 11-én látta meg a napvilágot, Zsuzsanna 1632. október 10-én, Erzsébet pedig 1636. május 1-jén. A szakirodalom említi, hogy Ceglédinek volt egy Panna nevű gyermeke is, ugyanis Thury Etele Ceglédinek tulajdonított egy verset,

⁴⁰ SZELESTEI: *i. h.* 1987. (7. jegyzet) 99. Az érsek és Vágsellye kapcsolatára l. még: NOVÁK Veronika: *Pázmány Péter és Vágsellye*. In: *Emlékkönyv Pázmány Péter halálának 370. évfordulója alkalmából az Esztergomi (Esztergom-Budapesti) Főegyházmegye papságának szentelési és halálozási adataival, 1892–2006*. Szerk.: BEKE Margit. Bp. 2008. Szent István Társulat, 28–30. /Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis 4./

⁴¹ Pápai házáról l. LÁSZLÓ Péter: *A nádor-termi Pápa festmény. A pápai Fő tér a 17–18. században*. = Pápa Múzeumi Értesítő. Szerk.: LÁSZLÓ Péter. Pápa, 2004. Gróf Esterházy Károly Kastély- és Tájmuzeum, 16–18.

⁴² *A Dunántúli Református Egyházkerület...i. m.* (9. jegyzet) 357.

⁴³ *A Dunántúli Református Egyházkerület...i. m.* (9. jegyzet) 436; HORVÁTH: *i. h.* (9. jegyzet) 447; THURY: *i. m.* 1998. (6. jegyzet) 336–337.

⁴⁴ *A Dunántúli Református Egyházkerület...i. m.* (9. jegyzet) 357.

⁴⁵ L. a 7. jegyzetet.

⁴⁶ „Nem áll pörben az halál / Elhordgya az mit talál. A(nn)o (Chris)tj 1616 19 Junii. Hólt megh jegyesömnnek Catanak Attya / Vese Lőrincz Uram Nagy Szegön” (hátsó kötéstáblán belül). MARLORAT, Augustin–FEUGUERAY, Gulielmus, stud.: *Thesaurus S. Scripturae propheticae et apostolicae, nominum, verborum, rerum, exemplorum, quae in S. Bibliis continentur, summam complectens, et breviter indicans...* Genevae, excud. Steph. Gamonetus, 1608. Mai lelőhelye: Moszkva, Rudomino Idegennyelvű Könyvtár. Jelzete: 14,609 C/1.

⁴⁷ *RMNy*. 1484.

amelynek versfőiben Pannáról olvashatunk:⁴⁸ „Halott énekek. (1a–3b:) Krisztushoz készülök szerelmes szüleim... KZEGLEDI PAL EDES PANNAIAROL”.⁴⁹ Ceglédi nem véletlenül nem említi gyermekei felsorolásakor Pannát, hiszen nem volt ilyen nevű gyermeke. A kézírások ismeretében tehát azt mondhatjuk, hogy az énekes-könyvben lévő Ceglédi Pál egy másik személy, nem az általunk tárgyalt püspök.

Talán Ceglédi Pál unokája lehetett az a Czeglédi János,⁵⁰ akinek az Esterházy-könyvtár öt kötetét őrizte meg.

*Nyomtatásban megjelent művei*⁵¹

Ceglédit íróként az egyháztörténet tartja számon, hiszen ha végigvesszük műveit, csak teológiai jellegű írásai ismertek: rendtartás, a peregrináció ideje alatt kötelezően megjelentetett tézisek és üdvözlő versek.

1) Canones ecclesiastici in quinque classes distributi, quibus ecclesiae helveticam confessionem amplexae, in Comitatus Mosonien., Posenien., Comaromien., Nitrien., Barsien., Honten. et Neogradien. et finitimis praesidiis, a superioribus reguntur. Editi communi suffragio ministrorum Dei in synodo Comiathina congregatorum Anno 1623. die 13 Septembris. Pape, typ. Matthaei Bernhardi, 1625. [96] p. – *RMNy.* 1343, *RMK.* II. 438.

2) Litterae testimoniales ordinationis sacerdotalis. Omnibus et singulis Iesu Christi fidelibus... [Pápa, Bernhard, ante 1630.] 1 fol. – *RMNy.* 1447.

3) De justificationis certitudine, operum necessitate et meritis 1614. január 22. = Pareus, David: *Collegiorum theologicorum pars altera...* Heidelberg, 1620. 156–157.

4) De scripturae sacrae perspicuitate et perfectione 1613. május 5. = Pareus, David: *Collegiorum theologicorum pars altera...* Heidelberg, 1620. 86–88.

5) Theses theologicae de causa efficiente peccati... sub praesidio D. Bartholomae Coppen... 1613. július 3. Heidelberg, 1613. = *RMK.* III. 1123. Üdvözlő verset írtak hozzá: Sári Orvos Pál, Lövei Pellionis György, Szentgyörgyi Bálint.

6) Üdvözlő verset írt Szentgyörgyi Nagy Bálinthoz. *RMK.* III. 1125, 1613. augusztus 28.

7) Üdvözlő verset írt Lövei Pellionis Györgyhez. *RMK.* III. 7536a, 1613. szeptember 25. – a moszkvai Rudomino Idegennyelvű Könyvtárban talált új hungarikum.

8) Üdvözlő verset írt Sári Orvos Pálhoz. *RMK.* III. 7536c, 1613. április 24. – a moszkvai Rudomino Idegennyelvű Könyvtárban talált új hungarikum.

⁴⁸ THURY: i. m. 1998. (6. jegyzet) 345; *A Dunántúli Református Egyházkerület...i. m.* (9. jegyzet) 357.

⁴⁹ *Vegyes kolligátum* (1744) – Kolozsvár, EK Ms 3204. Mf: MTAK A 21/I. és A 220/II. (Pótlás.) In: *A magyar kézíratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája, 1542–1840.* Összeáll.: STOLL Béla. 2., jav., bőv. kiad. Bp. 2002. Balassi Kiadó, 210. tétel, 34a–36a.

⁵⁰ Nevét mindig ‘cz’-vel írta.

⁵¹ HELTAI: i. h. 1981. (6. jegyzet) 269.

Ceglédi Pálnak szóló ajánlások:

RMK. III. 1421. (Frankfurt, 1628) Domjáni Ferenc ajánlotta neki mint pápai papnak, egyik fautorjának;

RMK. III. 1479. (Franecker, 1632) Szelei György ajánlotta neki mint pápai papnak, egyik fautorjának.

Könyvei

Bibliotékájának⁵² egy része, több más protestáns prédikátor (pl. Kanizsai Pálfi János⁵³) könyveivel együtt az Esterházy-gyűjteménybe került a 17. században. Felmerül a kérdés, hogyan kerültek protestáns lelkészek könyvei egy katolikus főúri család gyűjteményébe. A kérdésre több magyarázat is lehetséges. Ceglédi 1626–1649 között pápai lelkész volt, s itt is halt meg. A pápai uradalom teljes jogú birtokosa 1626-tól az Esterházy-család.⁵⁴ Az egykori katolikus plébánia épületét (9. számú ház), amelyben Ceglédi élt, Esterházy Ferenc 1662. április 1-jén fegyveres erővel foglaltatta el, hogy a már 1660-ban visszavett katolikus templom plébánosa számára lakóhelyet és hivatalt biztosítson. A plébánia melletti 8. számú házat, amelyet a reformátusok használtak, s ahol Kanizsai Pálfi János is lakott, Esterházy László 1649-ben Barcza Györgynek adományozta.⁵⁵ Nagy valószínűséggel ekkor kerülhettek Ceglédi és Pálfi könyvei az Esterházyak könyvtárába. Talán az sem kizárt, hogy az elhunyt lelkészek özvegyei anyagi rászorultságuk okán adták el a könyveket az Esterházy-család valamely tagjának vagy egyik könyvügynökének.⁵⁶ Ha a választ pontosan nem is tudjuk megadni, a lényeg az, hogy az Esterházy-gyűjtemény – amely ma részben Kismartonban, részben pedig Moszkvában van – több személy, köztük Ceglédi Pál könyveit is megőrizte számunkra.

Ceglédi Pálnak 59 kötetéről (232 mű) tudunk. Ezek a kismartoni Esterházy-könyvtárban (21), a moszkvai Rudomino Idegennyelvű Könyvtárban (23), az Országos Széchényi Könyvtárban (6), valamint a veszprémi Püspöki Könyvtárban (1) vannak, a többi (7) pedig jelenleg nincs meg, csak Hárích János összeírásából ismert.

⁵² SZELESTEI: *i. h.* 1987. (7. jegyzet) 98–100.

⁵³ SZELESTEI NAGY László: *Kanizsai Pálfi János dunántúli püspök könyvei*. In: *Adalékok... i. m.* (7. jegyzet) 125–126; ZVARA Edina: *Kanizsai Pálfi János (1582–1641) könyvei Esterházy Pál gyűjteményében*. = Magyar Könyvszemle (126.) 2010. 386–398.

⁵⁴ SZAKÁLY Ferenc: *Pápa a török korban*. In: *Tanulmányok Pápa város történetéből. A kezdetektől 1970-ig*. Szerk.: KUBINYI András. Pápa, 1994. Pápa Város Önkormányzata, 136; TÓTH Endre: *A Pápai Református Egyház története*. Pápa, 1941. 68–77; LÁSZLÓ: *i. h.* (41. jegyzet) 16–18.

⁵⁵ LÁSZLÓ: *i. h.* (41. jegyzet) 18.

⁵⁶ MONOK István: *Adalékok az Esterházy-könyvtár történetéhez. A Moszkvában őrzött könyvek vizsgálatának tanulságai*. In: *Eruditio, virtus, constantia. Tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére*. 2. Szerk.: IMRE Mihály, OLÁH Szabolcs, FAZAKAS Gergely Tamás, SZÁRAZ Orsolya. Debrecen, 2011. Debreceni Egyetemi Kiadó, 504–507; MONOK István: *A művelt arisztokrata. A magyarországi főnemesség olvashatósága a XVI–XVII. században*. Bp.–Eger, 2012. Kossuth-Esterházy Károly Főiskola, 135–136. /Kulturális örökség/.

Esterházy Pál 1695-ben készült végrendeletében⁵⁷ a helyi ferencesekre hagyta könyveit, melyeket csak 1756-ban szállítottak át a kolostorba. A kötetek a 20. század első felében visszakerültek a kastély könyvtárába, s 1937-ben Hárích János jegyzéket állított össze róluk.⁵⁸ Hárích ebben az összeírásban az egyes tételek mellett feltüntette az általa fontosnak tartott possessorbejegyzéseket is,⁵⁹ így például az Esterházy-⁶⁰ és a Listi-család tagjaiét,⁶¹ Oláh Miklósét⁶² és Ceglédi Pálét. Ez azonban néha elmaradt, s csak a kötetek kézbevételekor derült ki, hogy több bejegyzéssel kell számolnunk, mint amennyi fel van tüntetve.⁶³

Ceglédinek a könyveihez való ragaszkodása jeleként 53 kötetben van benne a possessorbejegyzése (Pauli S. Cegledini). Amiben nincs benne a tulajdonjegye, azt a kötetben lévő egyéb bejegyzések alapján tulajdonítjuk neki (írásképét ismerve). Általában azt is feljegyezte, mikor és hol vette a könyvet (pl. „1614 Heidelbergae 15 Jan. Const. Thaler Alb. 18.”); ezek fontos kiegészítések életéhez. Több esetben, könyveinek elülső kötéstábláján kívül super ex librise is szerepel (P. S. C.), általában évszámmal együtt. Könyvszerető emberként odafigyelt könyvei küllemére: a dátum szerint már a vásárlás után bekötötte őket egyszerű pergamenbe vagy vaknyomásos disznóbőrbe.

István nevű fiának négy, János nevű unokájának (?) öt kötetben szerepel tulajdonosi bejegyzése. Egy olyan kötet van, amelyben szerepel mind Ceglédi Pál, mind fia, István bejegyzése:⁶⁴ Basilius Faber: *Thesaurus eruditionis librorum Conradi Gesneri de historia animalium* (Lipsiae, 1605). E kilenc könyv szerzőit és tartalmát tekintve állíthatnánk, hogy a kötetek eredetileg Ceglédi Pál birtokában voltak, de a bejegyzések dátuma ezt több esetben kizárja, vagy pedig jelenleg nincs meg a kötet, így nem vizsgálhatjuk meg, vannak-e benne Ceglédi Páltól származó margináliák vagy egyéb bejegyzések.

A lelkész egyetlen könyvet sem örökölt, bibliotékája saját könyvszeretetének köszönhetően jött létre. A döntő impulzust e téren németországi tanulmányútja adta.

⁵⁷ „*Testamentum Principis Pauli Eszterházy Palatini...*” MOE 148 NRA Fasc. 353/1. Fol. 40b–41a; Kiad.: MERÉNYI Lajos. = Történelmi Tár (33.) 1911. 598–619.

⁵⁸ L. az 5. lábjegyzetet.

⁵⁹ ZVARA Edina: *Ismert könyvgyűjtők tulajdonosi bejegyzései az Esterházy-könyvtárban.* = Magyar Könyvszemle (127.) 2011. 41–71.

⁶⁰ MONOK István–ZVARA Edina: *Esterházy Pál könyvtára.* (Előkészületben A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai sorozatban.)

⁶¹ ZVARA Edina: *A Listi-család tagjainak könyvei.* In: „*Apró cseppekből lesz a zápor*”. Bako-nyi Géza emlékkönyv. Szerk.: HEGYI Ádám, SIMON Melinda. Szeged, 2008. JGYF, 45–70. /Habent sua fata libelli IV./

⁶² Monok István készíti el Oláh Miklós könyvtárának rekonstrukcióját. A Kismartonban és a Moszkvában lévő összes könyvét kézbe vette, s az érsek kézírása és könyveinek kötése alapján az eddig ismerteken kívül jóval több könyvet tulajdoníthatunk neki.

⁶³ Szelestei Nagy László ezért tudhatott kevesebb Ceglédi-kötetről. Vö. SZELESTEI: *i. h.* 1987. (7. jegyzet) 101–121.

⁶⁴ Poss.: 1) Pauli Cegledini 1620 Posonij fl. 2. (címlap r.); 2) Et Filii eius Stephani P. Czegledini mpria (uo.)

A magyar peregrinus diákokhoz hasonlóan ő is több könyvet hozott haza magával. Nagyszerű lehetősége volt arra, hogy válogasson a német városok, leginkább Heidelberg könyvpiacán. Ma ismert könyveinek jelentős része vagy a peregrinációt közvetlenül megelőző években, vagy az ottani évek alatt jelent meg. Ez beszédes bizonyíték arra, hogy egy tanulmányút milyen jelentős a könyvtár történetében: ő is ekkor alapozta meg leendő könyvtárát. A bejegyzések szerint egy könyvet Marburgban, legalább 17-et, azaz meglévő köteteinek jelentős hányadát pedig Heidelbergben (1613–1614) vásárolta meg. Mivel később nem járt külföldön, a többi könyvét Magyarországon szerezte be. Itthon is folyamatosan gyarapította gyűjteményét. Az adatok alapján Nagyszombatban 13, Pápán 6, Pozsonyban pedig legalább 4 könyvhöz jutott hozzá.

Könyveinek nagy részét tehát vásárolta, s csak néhányat kapott ajándékba. Gyűjteményének csak kisebb része került később más tulajdonába. Ez alátámasztja azt a feltételezésünket, hogy könyvei halála után nem sokkal kerültek be az Esterházy-bibliotékába.

A Ceglédi tulajdonában lévő könyvek döntő százaléka németországi kiadású (vagy német nyelvterületen jelent meg); ide sorolhatjuk a svájci és az osztrák kiadású könyveket is. Franciaország, Csehország, Hollandia pár százalékkal képviselteti magát. Városok szerint rangsorolva a sorrend: Strasbourg (46 mű), Heidelberg (38), Lipcse (19), Wittenberg (18), Bázeli (13), Frankfurt (8), Köln (8), Mainz (6), Marburg (6), Oppenheim (5). A lista elején állók egyetemi városok, a tudományos élet és a kereskedelem központjai, emellett hagyományosan nagy jelentőségű nyomdászvárosok.

A magyarországi hat nyomdászváros a 17. század első felének jelentős protestáns és katolikus központjai: Csepreg (3), Debrecen (2), Pozsony (2), Bártfa (1), Nagyszombat (1), Pápa (1).

A műveket nyelvileg vizsgálva azt mondhatjuk, hogy leginkább latinul íródtak, emellett van 3 görög, 2 héber–latin és 3 magyar nyelvű munka.

Magyar vonatkozású kiadvány 27 szerepel a gyűjteményben: ezek nagy része azonban magyar diákok külföldön megjelent téziszűzete, nem pedig szerzői, nyelvi vagy földrajzi hungarikumok. Magyar nyelvű mű három maradt fenn a gyűjteményből: Lethenyi István, Zvonarits György és István egy-egy műve. Ceglédi jegyzeteiből azonban kiderül, hogy biztosan használta Pázmány Péter *Kalauzát* és Bornemisza Péter postillás kötetét/köteteit is.

Ceglédi tehát saját maga vásárolta meg könyveinek nagy részét, de néhány könyvet egykori iskolatársától, barátjától, lelkésztársától kapott ajándékba. Így a könyvek bejegyzői között ott található Szenci Molnár Albert, Kanizsai Pálfi János, Prágai András, Lövei Pellionis György;⁶⁵ továbbá Felső Balázs,⁶⁶ Lengyel Mik-

⁶⁵ ZVARA: *i. h.* 2011. (59. jegyzet) 64. Szenci Molnár Albert baráti viszonyban állt Ceglédivel, kapcsolatukról azonban igen kevés adatunk van. Levelezésük nem ismert. Vö.: SZABÓ András: *Szenci Molnár Albert levelezésének új kiadása*. In: „*mint az gyümölcsös és termett szőlőveszszöc...*” *Tanulmányok P. Vásárhelyi Judit tiszteletére*. Szerk.: STEMLER Ágnes, VARGA Bernadett. Bp. 2010. OSZK–Balassi Kiadó, 27.

⁶⁶ Az 1617-ben, Pápán megalakult első presbitérium tagja; THURY: *i. m.* 1998. (6. jegyzet) 209.

lós,⁶⁷ Séllyei Helyes Mihály,⁶⁸ Vizkeleti János,⁶⁹ Bocsárdi Imre⁷⁰ és a Beythe család három tagja. A Beythék (István és fiai, András és Imre) és Ceglédi Szabó Pál kapcsolatáról igen kevés adat áll rendelkezésünkre. A bejegyzések szerint a családtól 5 kötet került az 1630-as években Ceglédihez: egy Arias Montanus-kolligátum,⁷¹ egy Beda Venerabilis-kötet,⁷² egy Wolfgangus Musculus kommentálta egyháztörténeti kolligátum,⁷³ egy Irenaeus és Cyprianus egyházatyák műveit tartalmazó kötet Erasmus

⁶⁷ 1610-ben a wittenbergi, júliusban a heidelbergi egyetemre iratkozott be. 1612-ben az ürményi zsinaton letette a papi vizsgát. A zsinaton jelenlevő, már katolizált Vörösmarti Mihállyal vitába keveredett. Lengyel Miklóst prédikátor társai, főként Pécseli Király Imre segítette ki. 1619-ben füleki prédikátor. 1626-ban mint szerdahelyi prédikátor Lengyel is katolizált. 1630-ban licenciátusként működött Dunaszerdahelyen. Részt vett az 1630. október 4–5-én, Pázmány Péter által Nagyszombatban tartott zsinaton. 1647-ben Kisbényben volt licenciátus. HELTAI: *i. h.* 1981. (6. jegyzet) 298; *Vörösmarti Mihály kálvinista prédikátor megtérése története*. S. a. r.: JANKOVICS József, NYERGES Judit. Bp. 1992. Argumentum Kiadó, 214; Uez: JANKOVICS József: *Ex Occidente... A 17. századi magyar irodalom európai kapcsolatai*. Bp. 1999. Balassi Kiadó, 91–102. /Régi Magyar Könyvtár. Tanulmányok 3./

⁶⁸ 1635-ben a Szentlőrincre összehívott zsinaton nevezték ki a nórápi református egyház lelkészévé, majd 1639-ben Csesznekben szolgált; THURY: *i. m.* 1998. (6. jegyzet) 328; *A Dunántúli Református Egyházkerület...i. m.* (9. jegyzet) 580.

⁶⁹ Két személy is szóba jöhet: az egyikük Veszprém vármegyei táblabíró: THURY: *i. m.* 1998. (6. jegyzet) 370; a másik nagyszombati lakos volt. Neki és feleségének egy 14 tételes könyvjegyzéke is ismert. Vö. *Magyarországi magánkönyvtárak I. 1533–1657*. S. a. r.: VARGA András. Bp.–Szeged, 1986. MTAK, 128–129. /Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 13./

⁷⁰ A bécsi Pazmaneum hallgatója (1669), majd szubdiakónus, veszprémi kanonok. Műve: *Divinus Prometheus seu Spiritus sanctus...* Viennae, 1672. RMK. III. 2584. Vö. FAZEKAS István: *A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói, 1623–1918 (1951)*. Bp. 2003. ELTE Levéltára. 103. /Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 8./

⁷¹ ARIAS MONTANUS, Benedictus: *S. Jesu Christi evangelii latina interpretatio, quam ad graeci idiomatis rationem expendebat Bened. Arias Montanus Hispalensis*. Antverpiae, Christoph Plantin, 1571. (Coll. 1.) – (Coll. 2.) ARIAS MONTANUS, Benedictus–SANTES Pagninus: *Communes et familiares Hebraicae linguae idiotismi, omnibus biblicorum interpretationibus, ac praecipue Latine Santis Pagnini versionis accommodati...* Antverpiae, excud. Christophorus Plantinus, 1572. Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: 15,806 N/5.

⁷² *Secundus operum Venerabilis Bedae... tomus in quo... continentur eiusdem commentarii. In Evangelium Marci...* Lutetiae Parisiorum, Badius, 1521. Mai lelőhelye: Moszkva, Rudomino Idegennyelvű Könyvtár. Jelzete: 15,881 N/7.

⁷³ *Eusebii Pamphili Caesariae Palaestinae episcopi historiae ecclesiasticae. lib. X. Wolfgango Musculo interprete. Ruffini presbyteri Aquileiensis historiae ecclesiasticae. lib. II. Eusebii Pamphili De vita Constantini, Musculo interprete, lib. V. Socratis Scholastici Constantinopolitani, eodem interprete, lib. VII. Theodoriti episcopi Cyri, Joachimo Camerario interprete, lib. V. Hermii Sozomeni Salaminii, Musculo interprete. lib. IX. Theodori Lectoris collectaneorum ex historiae ecclesiastica, eodem interprete. Euagrii Scholastici, eodem interprete, lib. VI. Index memorabilium rerum sub finem additus est copiosissimus.* Basileae, Froben, 1554. Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: 15,738 L/7.

kiadásában⁷⁴ és egy Rodolphus Gualterus-féle homíliáskötet.⁷⁵ Az Arias Montanus-kötet első tulajdonosa Beythe András és baráti köre („Andreae Beythe et fratrum Christianorum”) volt. A könyvben lévő, ma már alig olvasható másik beírás szerint a humanista filológusok számára nagy becsben tartott művet Beythe András Ceglédire hagyományozta. Ceglédi saját beírása szerint 1630-ban, pápai szolgálata idején került hozzá az opus. Nem kizárt az sem, hogy egyes Beythe-könyvekhez Kanizsai Pálfi Jánoson keresztül jutott. Kanizsai Pálfi, akárcsak Beythe István, Németújváron volt lelkész, s könyvei közül kettőben szerepel Beythe-bejegyzés.⁷⁶ Pálfi talán tőlük kapott ajándékba néhány olyan kötetet, amelyekbe nem írta bele saját possessorbejegyzését. Az Eusebius-kötet bejegyzése mutatja, hogy Beythe Imre hagyatékából ő is vásárolt,⁷⁷ talán ezen kívül több művet is. Egy kis, de igen szép adalék a család és Ceglédi kapcsolatára az az egyleveles kisnyomtatvány, amely 2010-ben került elő lelkészünk egyik Whitaker-kötetéből.⁷⁸ Ez az eddigi egyetlen kézzelfogható bizonyítéka Johannes Korzenski németújvári nyomdászati tevékenységének.⁷⁹

Ceglédi Pál az a típusú könyvolvasó volt, aki szívesen jegyzetelt, húzott alá saját maga számára fontos, megjegyzendő részeket. Anélkül, hogy túlértékelnének olvasási-jegyzetelési szokásait, érdemesnek tartjuk áttekinteni azokat. Általában latinul írta le megjegyzéseit, de többször magyarul is fűzött rövid kommentárokat az olvasott szöveghez, sőt szavaiból hangulatára is következtethetünk. Bejegyzéseinek több csoportja van: 1) tartalmi kiemelések; 2) az olvasott szöveghez fűzött saját megjegyzései, kiegészítései; 3) az olvasott szövegrész magyar nyelvre fordítása; 4) a könyvben lévő üres oldalakra írt bibliai locusok, szentenciák, idézetek, imádások; 5) saját élete eseményeinek megörökítése.

1) A tartalmi kiemelések rövid, egy- vagy párszavas kis összefoglalásai az olvasott résznek; az ott említett nevet kiírja a margóra, utal egy másik fejezetre, műre. Az utóbbira példa, amikor Antoine Chandieu *Opera theologicájában* („De verbo Dei scripto” fejezet) Ceglédi kiemelte a „quae sunt ad fidem salutemque necessaria” részt,

⁷⁴ IRENAEUS, Sanctus. ERASMUS Roterodamus, Desiderius, emend.: *Opus eruditissimum Divi Irenaei episcopi Lugdunensis in quinque libros digestum, in quibus mire retegat et confutat ueterum haereseon impias ac portentosas opiniones...* Basileae, in off. Frobeniana, 1534. (Coll. 1.) – (Coll. 2.) CYPRIANUS, Sanctus. ERASMUS Roterodamus, Desiderius, annot.: *D. Caecilii Cypriani episcopi Carthaginensis ac martyris, universa, quae quidem extare sciuntur, opera... cum accessione libelli Cypriani inscripti, eruditi admodum ac pij, de martyro duplici ad fortunatum...* Coloniae, ex off. Petri Quentel, 1544. Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: 15,811 M/6.

⁷⁵ GUALTHERUS, Rodolphus: *Homiliarum in evangelia dominicalia a vigilia nativitatis Domini nostri Iesu Christi, usque ad festum Paschalis. Pars I...* Lugduni Batavorum, s. typ., 1585. Mai lelőhelye: Moszkva, Rudomino Idegennyelvű Könyvtár. Jelzete: 15,782 M/4.

⁷⁶ ZVARA: i. h. 2010. (53. jegyzet) 391.

⁷⁷ „Emptus a Relicta D. Emerici Bejthe pro fl. 3. Iterum Pauli Cegledini ab Anno 1633. 15. Martij.”

⁷⁸ L. a 14. lábjegyzet.

⁷⁹ A kiadványról I. ZVARA Edina: *Johannes Korzenski németújvári nyomdász ismeretlen nyomtatványa 1617-ből. Pótlás az RMNy-hez.* = Magyar Könyvszemle (127.) 2011. 99–103.

s mellette utalt Pázmány *Kalauzára*: „Ita Vezetője Pazmany. f. 228.”⁸⁰ Ugyanebben a kötetben, az „Ex his Apostoli verbis nos ita concludimus” résznél olvasható: „Az kik által előben adattatott I(sten)n(e)k akarattya csak azoknak irasaban köl minekünk azt föl találunk.” Johann Georg Gross *Theatrum Biblicum*jában⁸¹ a szerző Calvin *Institutiója*ra többször utal. Ceglédi, aki jól ismerte a genfi prédikátor fő művét, gondosan odaírta a megfelelő fejezetszámokat.

2) Az olvasott szövegrészhez írt saját megjegyzéseit általában magyarul írta; ezek sokszor egy jó humorérzékű ember képét mutatják:

a) Átírta például a Zvonarits György *Rövid felelet...* (Csepreg, 1626)⁸² című műve címlapjának a versőjén szereplő 1. Joh. 4. v. 1. bibliai locust. Az eredeti szöveg így hangzik: „Serelmesim ne hidgyetec minden léleknek, hanem megpróbályatoc á lelkeket, hogy ha Istentül vannac. Mert soc hamis Prophétác jöttec ez világra.” Alatta Ceglédi kézzel írt változata: „Sensus Zvonaritsianus. Szerelmesim ne hidgyetek minden léleknek hanem megh próballyatok a lelkeket hogyha Luthertül vannak. Mert sok Calvinistak jöttek ez vilagra.”⁸³

b) Zacharias Ursinus *De libro concordiae...* (Neustadii in Palatinatu, 1581) című kötetét is végigjegyzetelte; magyar nyelvű, saját megjegyzései: „Nagy embertelensége az concordistaknak” (191), „Helena. Ezért romol Troja fala” (282), „Illyen az zavaros Georgy deakis” (319), „Vékonyon trágyáztak az ubiquitással elsöben” (344), „Nem razot volt ki az czuklyabol Lutherus minden papistasagot” (405), „Az sövény mellé nyögve horgyák” (405).⁸⁴

c) A Lethenyei István fordította *Tabella synoptica az az, az elvalasztasrol valo articulusnac rövid sommában foglaltatot tablaia...* (Csepreg, 1625)⁸⁵ című kötet címlapján az *Adatot ez tábla mellé ugyan ezen calvinistáknac szörnyü és czodálatos egynehány nevezetes vélekedésec* címrészlet után Ceglédi beszúrta: „mellyeket Szamár Lethenyei nem érthetött.”⁸⁶

⁸⁰ PÁZMÁNY Péter: *Hodoegus. Igazsagra-vezérő kalavz... Nyomtatták... harmadszor most MDCXXXVII. esztendőben*. Pozsony, [typ. Societatis Jesu], 1637. (RMNy. 1697) III. Könyv. VII. rész. 4: Második menedék a vételekre: hogy a jó cselekedetek nem szükségesek az üdvösségre, hanem csak a hit elégséges. 228. fol.

⁸¹ GROSS, Johann Georg: *Theatrum biblicum, ex scriptis theologorum veterum atque recentium, maximam vero partem D. Amandi Polani p. m. concinnatum: quo vindicatio totius Scripturae S. a corruptelis seu falsis interpretationibus piae menti exhibetur...* [Tom. I.] Basileae, sumpt. Ludovici König, 1615. Mai lelőhelye: Budapest, OSzK. Jelzete: 623.537. Tom. 2. Basileae, typ. Joh. Jacobi Genathii, 1618. Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: 15,516 J/6.

⁸² RMNy. 1354.

⁸³ A mű egy 19 műből álló kolligátum 17. tagja. Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: 15,411 H/7.

⁸⁴ Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: 15,390 H/6.

⁸⁵ RMNy. 1324.

⁸⁶ A mű egy 19 műből álló kolligátum 18. tagja. Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: 15,411 H/7.

d) Martinus Becanus *Libellus de invocatione sanctorum* (Mogintiae, 1617)⁸⁷ című kötetébe a következő megjegyzést írta az olvasottak értelmezése közben: „Hat ekkeppen az elő papistak az halandoktul izenhetnek az meg holt szenteknek.”

3) Fennmaradt könyveinek bejegyzései közt találunk szövegrész-összefoglalásokat és olykor a latin szöveg magyar nyelvű fordítását is. Így például a fentebb említett Ursinus-kötetben: „Az ember christus. Az christus embersege nem egyet tesszen”⁸⁸; Friedrich Balduin *Phosphorus veri catholicismi* című művében: „Turcica et Papistica Religio collata.”⁸⁹ Pál apostol Galatákhoz írt leveleinek Beda Venerabilis-féle magyarázatai kapcsán (Paris, 1522)⁹⁰ a keresztény teológia egyik alapvetésén, a hit és/vagy a cselekedet által való megigazulásról gondolkodik: „NB: sokan mongyak(?) hiszem [...] akit az io cselekedetek nélkül üdüöztij. Senkit.” (203. fol. verso).

4) Kiírt bibliai locusai latin és magyar nyelvűek. Ez utóbbiak alkalmat adhatnak arra is, hogy kiderítsük, melyik magyar nyelvű Bibliát használta Ceglédi; ez még akkor is lehetséges, ha emlékezetből jegyezte le őket. (Természetesen azt sem zárhatjuk ki, hogy ezek részben saját fordításai.) Fennmaradt könyvei közt egyetlen magyar nyelvű Biblia sincs. Azt viszont bizton állíthatjuk, hogy egy, a 17. század első felében tevékenykedő lelkész, püspök rendelkezett valamelyik kiadással – még ha tudjuk is, hogy a korban még mindig nagyon kevés volt a megszerezhető példányok száma, s több lelkész úgy gyakorolta hivatását a zsinati határozatok intései ellenére, hogy nem rendelkezett Bibliával. Esetében a *Vizsolyi Biblia* (1590),⁹¹ valamint Szenci Molnár Albert hanaui (1608)⁹² vagy oppenheimi kiadása (1612)⁹³ jöhet szóba. Ez utóbbi kettő valamelyikével Molnár meg is ajándékozhatta barátját, ahogy a *Hymenaeus in nuptias...* (Oppenheim, 1611) kötettel is: „D(omi)no Paulo Cegledio amoris ergo dedit Molnar Marpurgi 1612.”

Sőt, latin nyelvű Bibliájában lévő bejegyzése bizonyíték arra, hogy Káldi György katolikus bibliafordítását⁹⁴ is ismerte. Az elülső kötéstábla belsejére ugyanis az *Oktató intézés* 15. fejezetéből írta ki a következőt: „Kaldi az Oktató Intesnek §15.⁹⁵ p. 21. editis Biblijs 1626. Pagninus is igaz keresztyen volt, kinek fordításarol noha azt írja Genebrardus hogy a Vulgata Editio utan az deak forditasok közzül legh job: mind

⁸⁷ BECANUS, Martinus: *De iudice controversiarum, id est, an Scriptura sit index controversiarum, ut volunt adversarii: an potius ecclesia, ut docent catholici...* Moguntiae, ex archityp. Joannis Albini, 1616; BECANUS, Martinus: *Libellus de invocatione sanctorum*. Moguntiae, ex archityp. Joannis Albini, 1617. 40. Mai lelőhelye: Bp. OSzK. Jelzet: 322.802

⁸⁸ *Falsarum assertionum* fejezet, VIII. rész, 270.

⁸⁹ *Caput XLIX. Bellum contra Turcam*. 359. Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: 15,640 K/8.

⁹⁰ Mai lelőhelye: Moszkva, Rudomino Idegennyelvű Könyvtár. Jelzete: 15,881 N/7.

⁹¹ RMNy. 652.

⁹² RMNy. 971.

⁹³ RMNy. 1037.

⁹⁴ RMNy. 1352.

⁹⁵ A fejezet címe: „Károlyi nem jól fordította a Bibliát, hanem új Bibliát koholt a maga fejétől.”

az által aztis mondgya, hogy nem igen szorgolmatos, hanem fölöttebb fenn heaz es a Grammatikanak a Rabinusok aprolekinak követője.”

Fennmaradt néhány magyar nyelvű imádsága is.⁹⁶ Legfőbb értékük abban rejlik, hogy egy 17. századi lelkész saját kezűleg lejegyzett írásai. E szövegek (feltehetőleg tisztázatok) jól példázzák a korabeli írásmódot: jórészt más az íráskéjük, mint a latin nyelvűeknek; az imádságok végén viszont, amikor már fáradt a szerző keze, olyanná vált az írás, amilyen a latin szövegeiben szokott lenni. Ez alapján azonosíthatóak ezek Ceglédi Pál munkáiként.

A Beda Venerabilis-kötetben lévő papírlapocskákra Ceglédi talán prédikációihoz, írásaihoz készített jegyzeteket. Ezeken ugyanis több latin nyelvű bibliai idézet (a locus pontos megjelölésével) és rövid teológiai feljegyzés olvasható. Ez utóbbiak nagyobb részét latinul, egy-két esetben magyarul írta: „Lutherista Attendens Petrus Bornemisza in majori postilla super illa [...] quae sunt Dei et quae sunt Caesaris Caesaris [!], pag. 767. Soha az Apostolok ostyával nem éltek.” Ezen jegyzet azért is fontos számunkra, mert Bornemisza postillás kötetének⁹⁷ ismeretét bizonyítja.

A papírlapok egyikére a „Mennyből jövök most hozzátok” című református éneket írta le magának, amely egy újabb kéziratoss változata az eddig ismerteknek. (Az *Ajaki graduálban*⁹⁸ is található egy változat, azt Joannes F. Szalkay, az ajaki iskola rektora jegyezte le.)

5) Saját életének eseményeit több könyvébe is feljegyezte latinul és magyarul.⁹⁹ Ebből a szempontból latin nyelvű Bibliája és diáriumtöredéke(?) emelhető ki.¹⁰⁰ Fontos adalékot jelentenek továbbá possessorbejegyzései és a kötetekben maradt kis papírlapok, levelek.

Az Antoine de la Rochel Chandieu *Opera theologicájában* (Heidelberg, 1593) fennmaradt kis papírdarabokon lévő üzenetek végén a „Plebanos. Veresmarti Mihály” aláírás áll, mely alapján két személy jöhet szóba. Az egyik a katolikus hitre tért Vörösmarti Mihály (1572–1645) pozsonyi kanonok, bátai apát;¹⁰¹ a másik Veresmarti P. Mihály (17. sz. közepe–17. század vége) komáromi és pápai lelkész,¹⁰²

⁹⁶ Az imádságok ebben a kötetben találhatóak: DOLIANSSKI, Joannes: *Fasciae Christi, Hoc est: Mysticus Adam, Habel, Joseph, Moses, Josua, Samson, David, Salomon, Job, Jonas etc.* Hof, Matthaeus Pfeilschmidt, 1616. Mai lelőhelye: Moszkva, Rudomino Idegennyelvű Könyvtár. Jelzete: 14,494 B/8.

⁹⁷ A hivatkozott oldalszámot figyelembe véve egy kötet jöhet szóba: BORNEMISZA Péter: *Negyedik része az evangéliomokból és az epistolákból való tanúságoknak...* Sempteről, typ. Bornemisza, 1578. (RMNy. 422) Ceglédi utalása az *Ördögi kísértetek* fejezetre vonatkozik.

⁹⁸ *A magyar kéziratoss énekeskönyvek és versgvűjtemények bibliográfiája... i. m.* (49. jegyzet) 1011. tétel.

⁹⁹ L. a 7. jegyzetet.

¹⁰⁰ L. e tanulmány Ceglédi Szabó Pál „Élete” című fejezetét.

¹⁰¹ *A Dunántúli Református Egyházkerület... i. m.* (9. jegyzet) 675; IPOLYI: *i. m.* (37. jegyzet) 1–431; *Vörösmarti Mihály kálvinista prédikátor... i. m.* (67. jegyzet); MOLNÁR Antal: *A bátai apátság és népei a török korban.* Bp. 2006. METEM. /METEM-könyvek 56./

¹⁰² *A Dunántúli Református Egyházkerület... i. m.* (9. jegyzet) 675; BOROS István: *A pápai ev. ref. főiskola könyvtárának katalógusa és rövid történet.* Pápa, 1901. 6.

akinek könyvei közül több kötet a pápai kollégium könyvtárába került.¹⁰³ A kézírás alapján az előbbi személyről van szó.¹⁰⁴ Kérdés, hogy vajon hogy kerültek ezek a levelek Ceglédihez, az említett kötetbe. Ebben az esetben csak találgatni tudunk, hiszen püspökünk heidelbergi tanulmányai során, 1613-ban vásárolta a könyvet. 1613-ban Vörösmarti már katolikus volt, s Vágsellyén tartózkodott; talán erre utal a „plebanos” aláírás is. Mivel Ceglédi is szolgált Sellyén (igaz, majd egy évtizeddel később), talán itt jutott hozzá a Vörösmarti-levelekhez.

Olvasmányműveltsége

Ceglédi Szabó Pálnak könyvjegyzéke nem ismert, legalábbis eddig nem került elő, fennmaradt kötetei alapján mégis beszélhetünk olvasmányműveltségéről. A hazai és külföldi könyvgyűjteményekből 59 kötetéről tudunk. Mivel ezek egy része kolligátum, így összesen 232 műről beszélhetünk. Olvasmányműveltségét megismerve több művet is hozzávehetünk még könyveihez.

Ceglédi Pál gyakorló lelkész, egyházszervező püspök, tanult prédikátor volt. Bibliotékája is ezt tükrözi, hiszen abban legnagyobb részt vitairatok, beszédgyűjtemények találhatók, melyek a kor legfontosabb, legvitatottabb témáit ölelik fel: az úrvacsora, a szentségek, Krisztus személye, Isten megtestesülése, a hit és a jó cselekedetek viszonya, a pápaság és a római katolikus egyház, a szentek, a szerzetesek, a szerzetesi fogadalom, valamint a jezsuiták kérdése.

Az első vonalbeli, 16. századi nagy reformátorok és egyházszervezők írásai Jean Calvin *Institutio Christianae religionis*án (Strasbourg, 1561)¹⁰⁵ és Martin Luther *Magni illius evangelii de Jesu Christo praeconis, anti-Socinus* (Ambergae, 1614)¹⁰⁶ című írásán kívül nem találhatók meg gyűjteményében – vagy nem maradtak meg.

A századforduló és a 17. század jeles kálvinista képviselői közé tartozó David Pareus (1548–1622) műveinek jelenléte természetesnek mondható. Heidelbergben Ceglédi tanára volt, s az irénikusok legjelentősebb egyéniségének írásai egyébként is igen népszerűek voltak Magyarországon. Ceglédinek így többek között megvolt a katolikusok vezéralakjának, Roberto Bellarminónak (1542–1622) a nézeteit kri-

¹⁰³ BOROS: *i. m.* (102. jegyzet) 19.

¹⁰⁴ Köszönöm Jankovics József és Molnár Antal segítségét.

¹⁰⁵ Mai lelőhelye: Moszkva, Rudomino Idegennyelvű Könyvtár. Jelzete: 15,784 M/4.

¹⁰⁶ Mai lelőhelye: Moszkva, Rudomino Idegennyelvű Könyvtár. Jelzete: 15,289 G/9.

tizáló háromkötetes Pareus-mű.¹⁰⁷ Ide sorolható még a francia Antoine Chandieu (1534–1591) *Opera theologicája* (Heidelberg, 1593),¹⁰⁸ a svájci Raphael Eglinnek (1559–1622) az *Apokalipsziszról* írott műve,¹⁰⁹ Philippe de Mornay (1549–1623) *De sacra eucharistiája* (Hanovia, 1605),¹¹⁰ Johann Georg Gross (1581–1630) kétkötetes nagy opusa, a *Theatrum biblicum...* (Basileae, 1615–1618),¹¹¹ melyben a Biblia téves értelmezése ellen lép fel. Abraham Scultetus (1566–1624) heidelbergi tanár és udvari prédikátor nemcsak a katolikusok (főleg Bellarmino), hanem a lutheránusok nagy bírálója is volt. Pál apostolnak a rómaiakhoz és a zsidókhoz írt levelei kapcsán összeállított beszédgyűjteménye szintén megvolt Ceglédinek (Heidelbergae, 1619; Francofurti, 1619).¹¹²

Az evangélikus vonalat többek között a wittenbergi teológus, Friedrich Balduin (1575–1627) képviseli Pázmány Péter elleni könyvével (Phosphorus veri catholicismi. Witebergae, 1626),¹¹³ melyet 1634-ben Kanizsai Pálfi János adott utódjának, Ceglédinek. Ide tartoznak még annak a kolligátumnak¹¹⁴ a darabjai is (23 mű), amelyben a 16. század végén, 17. század elején élő lutheránus prédikátorok írásai (vitairatok, egyetemi disputációk és gyászbeszéddek) vannak összefűzve. A kötetben találhatóak többek között az orthodox lutheránus vonalhoz tartozó Aegidius Hunniusnak

¹⁰⁷ PAREUS, David: *Roberti Bellarmini... De gratia et libero arbitrio. Libri VI. Quorum duo priores tractant de gratia, quatuor posteriores de libero arbitrio, eiusque cum gratia cooperatione...* Heidelbergae, typ. Johannis Lancelloti, 1614. Mai lelőhelye: Moszkva, Rudomino Idegennyelvű Könyvtár. Jelzete: 14,858 D/9; PAREUS, David: *Roberti Bellarmini... De justificatione impii libri V...* Heidelbergae, typ. Johannis Lancelloti, 1615. A kötet jelenleg nincs meg. Egykori jelzete: 14,307 A/12; PAREUS, David: *Roberti Bellarmini... Liber unus de gratia primi Hominis*. Francof., 1612. Heidelbergae, typ. Johan. Lancelloti. (Coll. 1.) – (Coll. 2.) PAREUS, David: *Roberti Bellarmini... De amissione gratiae et statu peccati libri sex*. Francofurtensis, typ. Johannis Lancelloti, Heidelbergae, 1613. A kötet jelenleg nincs meg. Egykori jelzete: 14,859 D/9.

¹⁰⁸ Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: 15,518 J/6.

¹⁰⁹ EGLIN, Raphael: *Expressa et solida totius Apocalypsis dominicae Epilysis...* Hanoviae, Thomas Villerianus, 1611. (Coll. 1.) – (Coll. 2.) EGLIN, Raphael: *Coniecturae halieuticae novae et admirandae...* Francofurti, Conradus Biermann, 1611. A kötet jelenleg nincs meg. Egykori jelzete: 14,313 A/12.

¹¹⁰ Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: 14,909 E/5.

¹¹¹ L. a 81. lábjegyzetet.

¹¹² SCULTETUS, Abraham; BOCKSTAD, Johann; ECK, Nicolas, stud.: *Concionatorum Heidelbergensium in epistolam ad Romanos concionum ideae...* Heidelbergae, Rosae, Lancellotus, 1619. (Coll. 1.) – (Coll. 2.) SCULTETUS, Abraham; ECK, Nicolas, stud.: *In epistolam ad Hebraeos concionum ideae...* Francofurti, prostant in bibliopolio Jonae Rosae, 1616. Mai lelőhelye: Moszkva, Rudomino Idegennyelvű Könyvtár. Jelzete: 15,480 J/3.

¹¹³ Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: 15,640 K/8.

¹¹⁴ Mai lelőhelye: Moszkva, Rudomino Idegennyelvű Könyvtár. Jelzete: 15,279 G/9.

(1550–1603) a katolikus egyház és a jezsuiták elleni írásai;¹¹⁵ a szász választófejedelem udvari prédikátorának, Matthias Hoë von Höenegnek (1558–1645) Jézusról és az Istenről vallott nézetei a jezsuiták doktrínáival is vitatkozva: *Repetitio sanae doctrinae. De persona Christi...* (Witebergae, 1599), *De incarnato Deo, Domino Jesu Christo...* (Witebergae, 1602); a lipcsei egyházi énekszerző Kornelius Becker (1561–1604) *Analysis psalmi secundij*a (Lipsiae, 1601), a wittenbergi teológiaprofesszor Leonhard Hutternek (1563–1616), aki az „ortodoxok legortodoxabbjaként híresült el”,¹¹⁶ gyászbeszéde a nagy előd halála alkalmából (Threnologia de vita, rebus gestis, et tristissimo simul ac beatissimo obitu Dn. Aegidii Hunnii... Witebergae, 1603); s Joachim Wagenitiusnak Hutter elnöklete alatt elhangzott disputációja az Ágostai Hitvallás 17. cikkelyéről (Disputatio XV. Ex confessionis augustanae articulo XVII. de extremo iudicio... Witebergae, 1601). E sorba tartozik Martin Chemnitz (1522–1586) *Examen concilii Tridentinij*e (Francofurti, 1606),¹¹⁷ valamint Christoph Herdesianusnak (1523–1585) a Bibliáról és az úrvacsoráról írott műve (Consensus orthodoxus Sacrae Scripturae et veteris ecclesiae, de sententia et veritate verborum coenae dominicae... Tiguri, 1605).¹¹⁸

A hazai evangélikus vitapartnerek közül a 16. század második felének emblematikus alakja, Bornemisza Péter (1535–1584) által írt postillás kötetet biztosan olvasta Ceglédi.¹¹⁹ A kortársak közül megtalálhatók könyvei között Lethenyei István (158?–1653) fordításai, köztük a Pareus *Irenicum*ja ellen írtak egy része (Tabella synoptica az az, az elvalasztasrol valo articulusnac rövid sommában foglaltatott tablaia... Csepregben, 1625); Zvonarics György (17. sz. első fele) Pécseli Király Imrének adott *Rövid felelete*... (Csepregben, 1626) és Zvonarics Istvánnak (17. sz. első fele) az úrvacsoráról szóló értekezése (Csepregben, 1625), melyet „Papai

¹¹⁵ HUNNIUS, Aegidius: *Examen praefationis, quam Bavarici collocutores protocollo Monachii recuso, nunc auctiorem praefigendam esse putarunt. Ostenditur in hoc examine, quomodo jesuitae in ea praefatione per luculentas calumnias, mendacia, et crimina falsi, legibus humanis et divinis prohibita...* Witebergae, Mullerus, 1602. (Coll. 1.) – (Coll. 2.) HUNNIUS, Aegidius, praesid.; HOË VON HOENEGG, Matthias, respond.: *Labyrinthus primus papisticus. Hoc est: Disputatio de papatu semetipsum contradictionibus impicante, confundente et iugulante. In articulis de Scriptura Sacra. De persona Christi. De officio Christi. De justificatione. De fide et operibus. De cuius propositionibus, auxiliante Deo...* Witebergae, Mullerus, 1601. – (Coll. 23.) HUNNIUS, Aegidius, not.: *Epistola consolatoria cuiusdam anonymi Pontificii narratoris, qua solatur amicum Augustanum, lugentem sortem Jesuitarum, ob rem infeliciter ab illis Ratisbonae gestam...* Witebergae, typ. M. Georgii Mulleri, 1602. Mai lelőhelye: Moszkva, Rudomino Idegennyelvű Könyvtár. Jelzete: 15,279 G/9.

¹¹⁶ KECSKEMÉTI Gábor: *Pázmány vitapartnerei és a wittenbergi egyetem*. In: „Tenger az igaz hitrül való egyenlenségek vitatásának eláradott özöne...” *Tanulmányok XVI–XIX. századi hitvitáinkról*. Szerk.: HELTAI János, TASI Réka. Miskolc, 2005. Miskolci Egyetem BTK Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, 47.

¹¹⁷ A kötet jelenleg nincs meg. Egykori jelzete: 15,108 F/10. Vö.: KECSKEMÉTI: i. h. (116. jegyzet) 47.

¹¹⁸ Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: 15,615 K/5.

¹¹⁹ L. a 97. lábjegetet.

Janos [Kanizsai Pálfi János] praedicatortul formalt Táblanac meg hamissetása ellen” írt.¹²⁰

A katolikus tábor írói között kortárs vagy közel kortárs teológusokat találunk; így a német Justus Calvinust (1570–1606/16), aki nagy hévvel állt ki egyháza mellett, és lépett fel az eretnekek ellen.¹²¹ A dominikánus Johann Andreas Coppenstein (†1638) és a párizsi Pierre Besse (1567–1639) írásait és beszédeit az úrvacsoráról és a szentségekről (Coloniae-Moguntiae, 1615) azért is érdemes külön kiemelni, mert azokban Ceglédi barátja, Prágai András ajánlásai olvashatóak.¹²² Roberto Bellarmino mellett a korszak egyik legnevesebb kontroverzteológusa a jezsuita Martinus Becanus (1563–1624) volt, akinek a szentek megidézéséről írott művét Ceglédi nagy figyelemmel s kritikával olvasta.¹²³ A névsorból nem hiányozhat Pázmány Péter (1570–1637). A magyar katolikus egyházfőtől a *Vindiciae ecclesiasticae...* (Vienna Austriae, 1620) című röpirat¹²⁴ és a *Kalauz*¹²⁵ volt meg a gyűjteményben.

Külön kell szót ejtenünk az egyházatyákról, akiknek ismerete minden felekezet esetében hasonló jelentőségű. A katolikus és a protestáns teológusok, lelkészek is nagy tisztelettel tekintettek rájuk, olvasták írásaikat, hiszen a patrisztika kora még a tiszta, romlatlan korszakot képviselte. Az ókeresztény írók közül – felekezettől függetlenül – Szent Ágoston volt a legnépszerűbb, az ő műveit olvasták, idézték a legtöbbször. Pázmány Péter ugyanúgy kedvvel idézte, mint Bornemisza Péter.¹²⁶ Ennek oka az lehet, hogy életműve gyakorlatilag minden kérdéskört felölel: írt a ke-

¹²⁰ A három mű egy 19 művet tartalmazó kötet 17–19. kolligátuma. Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: 15,411 H/7. – RMNy. 1354. – RMNy. 1324. – RMNy. 1326.

¹²¹ CALVINUS, Justus: *Pro sacrosancta catholica romana ecclesia...* Moguntiae, ex off. typ. Joannis Albini, 1602. (Coll. 1.) – (Coll. 2.) CALVINUS, Justus: *De unitate sacrosanctae romanae ecclesiae omnibus amplectenda, epistolarum catholicarum volumen unum. Accessit ex S. Augustino epistola 48. ad Vincentium: et epistola 50. ad Bonifacium, de latitudine ecclesiae Dei, et moderata coercitione haereticorum...* Moguntiae, typ. Joannis Albini, 1602. – (Coll. 3.) CALVINUS, Justus: *Praescriptum adversus haereticos perpetuarum ex S. S. orthodoxis potissimum patribus. Tractatus VI...* Moguntiae, ex off. Joannis Albini, 1602. Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: 14,518 B/9.

¹²² Mai lelőhelyük: Moszkva, Rudomino Idegennyelvű Könyvtár. Jelzete: 14,473 B/7. Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: 15,029 F/5. ZVARA: i. h. 2011. (59. jegyzet) 67–68.

¹²³ L. a 87. jegyzetet.

¹²⁴ PÁZMÁNY Péter: *Vindiciae ecclesiasticae quibus edita a principe Bethlen in clerum Hungariae decreta, diuinis humanisque legibus contraria, ipso jure nulla esse, demonstrantur...* Vienna Austriae, ex off. Wolfgangi Schump, 1620. (Coll. 15.) – RMK. III. 1287. – Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: 15,411 H/7; BORDA Lajos: *Pázmány Péter „Vindiciae ecclesiasticae” (1620) című vitairatának két kiadásváltozata.* = Magyar Könyvszemle (115.) 1999. 425–435.

¹²⁵ L. a 80. jegyzetet.

¹²⁶ BITSKEY István: *Humanista erudíció és barokk világkép. Pázmány Péter prédikációi.* Bp. 1979. Akadémiai Kiadó. 71–73. /Humanizmus és Reformáció 8./; BITSKEY István: *Ókeresztény szerzők Pázmány Kalauzában.* In: *A magyar művelődés és a kereszténység. A IV. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai. Róma–Nápoly, 1996. szeptember 9–14.* 2. Szerk.: JANKOVICS József, MONOK István, NYERGES Judit. Bp.–Szeged, 1998. NMFT–Scriptum, 710–713; BORZSÁK István: *Az antikvitás XVI. századi képe.* Bp. 1960. Akadémiai Kiadó, 224.

resztény hitigazságokról, az eretnekek ellen a keresztény hit védelmében, a szabad akaratról, a kegyelemtanról, a papi nőtlenségről. Ceglédinek a 16. században megjelent, Johann Piscator szerkesztette Ágoston-összes volt meg,¹²⁷ amelyet rendszeresen használt a bejegyzések szerint. Ceglédi fennmaradt könyvei között találjuk még az egyháztörténetíró egyházatyákat,¹²⁸ Haimo püspök homiliáit,¹²⁹ Szent Jeromos *Liber psalmorum*át,¹³⁰ továbbá Szent Irenaeus és Cyprianus írásait Erasmus gondos kiadásában.¹³¹

A teológusok, lelkészek hasznos kézikönyve a konkordanciamutató. A 16. századi francia Augustin Marlorat (1506–1562) népszerű munkáját a 17. században is kiadták. Ceglédi Heidelbergben, 1613-ban vette meg az 1608-ban megjelent kiadványt, azaz az egyik legfrissebb editióval rendelkezett. Nagy haszonnal forgathatta, hiszen tele van aláhúzásaival, jegyzeteivel.¹³²

A teológia témakörén belül a bibliakommentárok az egyházatyák, 16. századi tudós humanisták és protestáns teológusok, reformátorok írásaival vannak jelen. Az előzőekhez tartozik János apostol *Apokalipszisének* Andreas Caesariensis-féle (†637) kommentárja (Heidelberg, 1596)¹³³ a jezsuita kontroverzteológus, Theodor Anton Peltanus (1527–1584) szerkesztésében.

A természettudományt, természetfilozófiát kevés mű képviseli, de azok annál figyelemre méltóbbak. Levinus Lemnius *De miraculis occultis naturae*jának (Köln, 1583)¹³⁴ mind a 16., mind a 17. században számtalan kiadása volt. A Lemnius-írást tartalmazó gyűjteményes kötet második és harmadik darabja Johann von Ewich (1525–1588)¹³⁵ és Hermann Neuwaldt (1550–1611)¹³⁶ műve. Ezen írások, melyek

¹²⁷ AUGUSTINUS, Aurelius; PISCATOR, Johannes, ed.; PESSELIUS, Johannes, coll.: *Epitome omnium operum divi Aurelii Augustini... Per eundem et nunc recens accessit ex eodem Augustine collectus de septem sacrosanctis sacramentis tomus tertius*. Coloniae, ex off. Melchioris Novesiani, 1549. Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Pecsét: Zimmer III. Kasten B. Regal 5.

¹²⁸ L. a 73. lábjegyzet.

¹²⁹ HAIMO, episc. Halberstatensis: *Homiliarum, nunc quinto maiori quam antehac unquam diligentia excusarum, pars hyemalis...* Coloniae, Gottfried Hittorp, 1540. Mai lelőhelye: Moszkva, Rudomino Idegennyelvű Könyvtár.

¹³⁰ HIERONYMUS, Sophronius Eusebius, ed.; FELIX Pratensis, ed.; MÜNSTER, Sebastian, ed.; CAMPEN, Jean de, ed.: *Liber psalmorum cum translationibus quatuor, et paraphrasibus duabus*. Argentorati, ex off. Knoblochiana, per Georgium Machaeropoeum, 1545. A kötet jelenleg nincs meg. Egykori jelzete: 14,726 C/8.

¹³¹ L. a 74. lábjegyzet.

¹³² Mai lelőhelye: Moszkva, Rudomino Idegennyelvű Könyvtár. Jelzete: 14,609 C/1.

¹³³ Ceglédi 1613-ban vette Heidelbergben. A könyv sajnos ma már nincs meg. Egykori jelzete: 15,876 N/6.

¹³⁴ Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: II-G-2.

¹³⁵ EWICH, Johann von: *De sagarum (quas vulgo veneficas appellant) natura, arte viribus et factis: item de notis iudiciisque quibus agnoscantur...* Bremae, ex off. Theodori Gluichstein, 1584. Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: II-G-2.

¹³⁶ NEUWALDT, Hermann: *Exegesis purgationis sive examinis sagarum super aquam frigidam proiectarum: in qua refutata opinione Guilhelmi Adolphi Scribonii, de huius purgationis et aliarum similium origine, natura, et veritate agitur: omnibus ad rerum gubernacula sedentibus maxime necessaria...* Helmstadii, excud. Jacobus Lucius, 1584. Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: II-G-2.

a boszorkányüldözésekkel és az ahhoz kapcsolódó vizsgálatokkal (pl. égetés), bizonyításokkal és különböző próbákkal (pl. az ún. vizes próba) foglalkoznak, a két német orvos fő művének tekinthetők. E témakörhöz tartozik még a neves teológus, herborni tanár Johann Heinrich Alsted (1588–1638) *Methodus admirandorum mathematicorum: complectens novem libros matheseos universae: in quorum 1 Mathematica generalis. 2 Arithmetica. 3 Geometria. 4 Cosmographia. 5 Uranoscopia. 6 Geographia. 7 Optica. 8 Musica. 9 Architectonica...* című kötete (Herbornae Nassoviorum, 1613).¹³⁷ A bejegyzés szerint ezt az első kiadású könyvet Ceglédi peregrinációja idején (1613) vette meg Heidelbergben. Megléte Ceglédi ismereteinek naprakész voltára utal. Conrad Gesner (1516–1565) *De historia animalium* (Lipsiae, 1605) Basilius Faber (1520–1575) kivonatában volt meg Ceglédinek.¹³⁸ A kötet első részében Faber népszerű latin lexikonja található,¹³⁹ melyben szólásgyűjtemények, szentenciák, példabeszédek és különböző történetek segítik a latin nyelv elsajátítását, használatát. A medicát az a 12 kisebb írás és tézis képviseli, amelyek Bázelen és Strasbourgban 1613–1615 között jelentek meg. Néhány cím: *Positiones medicae, de scandalorum medicorum secundo, Χρονωτάτων morborum tertio, Furiarum terrestrium quarta...*; *De morborum differentiis...*; *Centuria conclusionum miscellaneorum, ex parte pathologica medicinae depromptarum...*; *Problemata medica: ex anatome, methodo therapeutica, et botanologia deprompta...*

A filozófiát nagyobbrészt ókori klasszikusok képviselik. Arisztotelész (Kr. e. 384–322) az *Ethicorum ad Nicomachum* (Lugduni, 1553)¹⁴⁰ és az *Organon* (Frankfurt, 1592)¹⁴¹ írásaival van jelen. A két mű kiváló grécisták kiadásában jelent meg. Az előbbit Johannes Argyropolus (1416–1486) görög és Donato Acciaoli (1429–1478) itáliai humanista, az utóbbit pedig Giulio Pace (1550–1631) szintén itáliai tudós kommentálta. (Pace nem mellesleg Heidelbergben, ahol jogot tanított 1585–1594 között, áttért a protestáns hitre.) Ide sorolhatjuk azt az 1613-ban megjelent 10 tézist is, amelyeket Daniel Rixinger elnöklete alatt védtek meg a strasbourgi diákok. Ezen írások abban a 47 kolligátumot tartalmazó kötetben vannak, amelyeket Ceglédi kötetett egybe.¹⁴² Ebben további filozófiai disputációk is találhatók a lélekről, a logikáról és a metafizikáról. Egy Cicero-mű jelenléte nem mondható különösebben érdekesnek (*Librorum philosophicorum...* Argentorati, 1574),¹⁴³ az a kötet viszont, amelyben három jeles alexandriai tudós, Philo (Kr. e. 25/10–Kr. u. 40/50), Athena-

¹³⁷ A könyv jelenleg nincs meg. Egykori jelzete: 14,587 B/12.

¹³⁸ Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: 15,711 L/5.

¹³⁹ FABER, Basilius: *Thesaurus eruditionis scholasticae, sive ratio docendi ac discendi, facili, plana et compendiarie prorsus via...* Lipsiae, typ. Vogeliani, 1605. Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: 15,711 L/5.

¹⁴⁰ Mai lelőhelye: Moszkva, Rudomino Idegennyelvű Könyvtár. Jelzete: 14,929 E/8.

¹⁴¹ Mai lelőhelye: Moszkva, Rudomino Idegennyelvű Könyvtár. Jelzete: 14,507 B/9. A mű népszerűségét az is mutatja, hogy még Pace életében tizenegy alkalommal jelent meg.

¹⁴² Mai lelőhelye: Moszkva, Rudomino Idegennyelvű Könyvtár. Jelzete: 15,511 J/5.

¹⁴³ Mai lelőhelye: Moszkva, Rudomino Idegennyelvű Könyvtár. Jelzete: 15,011 F/4.

goras (II. sz.) és Aeneas Gazaeus (430–486) írásai olvashatók, már annál inkább.¹⁴⁴ Ezen írárok ismerete igényességet, mély erudíciót jelent. Mivel a kötet jelenleg nincs meg, sajnos nem tudni, Ceglédi mennyit olvasta, használta. Külön érdekesség, hogy a kötetet Lengyel Miklós 1627-ben ajándékozta Ceglédinek. Lengyel Miklós néven több személyt is találunk a 17. század első felében. A mi esetünkben vagy arról van szó, aki katolizált, vagy a pápai várkapitányról (1620–1631).¹⁴⁵ A filozófiai művek között megtalálható még a középkor nagy skolasztikusa, Thomas Aquinas, a spanyol dominikánus is, Domingo Bañez kiadásában (Venetiis, 1585).¹⁴⁶

A historikus anyag gyakorlatilag hiányzik, a meglévő könyvek között egyetlen egyháztörténeti kötetet találunk. A hét neves 3–6. századi ókeresztény író, egyház- atya – Eusebius Caesariensis, Rufinus, Socrates Scholasticus, Theodoretus Cyrrensis, Salaminius Hermias Sozomenus, Theodorus Anagnosta és Evagrius Scholasticus – műve Wolfgangus Musculus és Joachim Camerarius gondos szerkesztésében jelent meg 1554-ben Európa egyik legnívósabb szellemi műhelyében, a bázeli Frobenius nyomdában.¹⁴⁷ A kötet Ceglédi kiemelten fontos könyvei közé tartozik. Egyrészt egy színvonalas kiadásról van szó, másrészt először Beythe István és baráti köre („Sum Stephani Bejthe et amicorum”),¹⁴⁸ majd fia, Beythe Imre birtokolta azt. Az ő hagyatékából vásárolta meg Ceglédi („Emptus a Relicta D. Emerici Bejthe pro fl. 3. Iterum Pauli Cegledini ab Anno 1633. 15. Martij”). A könyv mind a két Beythe, mind a pápai lelkész számára fontos volt, végig tele van jegyzeteikkel.

A jogi részhez három református egyházi rendtartás,¹⁴⁹ egy katolikus szertartás-

¹⁴⁴ PHILO, Alexandrinus; GELEN, Sigmund, transl.: *Philonis Iudaei, scriptoris eloquentissimi, ac philosophi summi, lucubrationes quotquot haberi potuerunt... His accessit propter argumenti similitudinem, Athenagoras De mortuorum resurrectione, Petro Nannio interprete: et Aeneas Gazaeus De immortalitate animarum, et corporum resurrectione, Joanne Wolphio interprete: uterque integritati restitutus...* Basileae, Episcopus, 1558. A könyv jelenleg nincs meg. Egykori jelzete: 14,768 C/11.

¹⁴⁵ THURY: i. m. 1998. (6. jegyzet) 370. (A kötet névmutatójában Tóthi Lengyel Miklós néven szerepel, de az ott felsorolt oldalszámok a heidelbergi peregrinus, konvertált Lengyel Miklóssal is keverednek. Nem valószínű, hogy a két személy ugyanaz lett volna.) L. még a 67. jegyzetet.

¹⁴⁶ A könyv jelenleg nincs meg. Egykori jelzete: 15,121 F/11.

¹⁴⁷ Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: 15,738 L/7.

¹⁴⁸ Vö.: MONOK István: „Ex libris Nicolai Bethlen et amicorum.” Az „et amicorum” bejegyzésről és a közös könyvhasználatról. In: *Szolgáltatam ajánlom a 60 éves Jankovics Józsefnek. Humanizmus és gratuláció.* Szerk.: CSÁSZTVAY Tünde, NYERGES Judit. Bp. 2009. Balassi, 266–276.

¹⁴⁹ GÖNCZI György: *De disciplina ecclesiastica, seu gubernationis ecclesiasticae legitima forma...* Debrecini, Czaktornyai, 1591. – RMNy: 657. – *Articuli ex verbo Dei, et lege naturae compositi, ad conservandam politiam ecclesiasticam, et confirmandam vitam christianam in omnibus ordinibus necessariam...* Debrecini, s. typ., 1591. – RMNy: 657. – Ceglédi SZABÓ Pál, ed.: *Canones ecclesiastici in quinque classes distributi, quibus ecclesiae helveticae confessionem amplexae...* Pape, typ. Matthaei Bernhardi, 1625. – RMNy: 1343.

könyv¹⁵⁰ és egy katolikus zsinati határozat¹⁵¹ sorolható Ceglédi gyűjteményéből. Ezek munkájához és püspöki feladataihoz egyaránt szükségesek voltak.

A lelkészek, prédikátorok bibliotékáinak jellegét a teológiai anyag határozta meg. Ezen könyvanyagot tekintve Ceglédi Szabó Pál gyűjteményét modernnek, ismereteit naprakésznek tekinthetjük,¹⁵² hiszen azok szerzői döntő többségében lelkészünk kortársai vagy közel kortársai voltak. Életrajzából és possessorbejegyzéseiből tudjuk, hogy – mint a korban más tudósoknak, prédikátoroknak – neki is külföldi tanulmányútja, egyetemi évei jelentették a nagy lehetőséget a könyvek beszerzésére. Ceglédi igényességét mutatja, hogy sokszor nem az akkor még olcsón megszerezhető, régi kiadását vette meg egy, a korábbi századokban megjelent műnek, hanem a legújabb kiadást. Egyetemi városát, Heidelberget (és egész Európát) lázban tartó, ott tanító tanárainak (kiemelten David Pareusnak), s a mellettük vagy velük vitázó protestáns és katolikus szerzőknek a műveit részesítette előnyben. Hazatérve, lelkészként, majd püspökként szolgálva egyházát, igyekezett továbbra is naprakész lenni a teológiai vitákban. Anyagi és vásárlási lehetőségei – gondoljunk csak a korabeli könyvkereskedelem szűkös voltára¹⁵³ – ugyan korlátozottabbak voltak, de viszonylag rendszeresen vásárolhatott például a pozsonyi és a nagyszombati könyvpiacon vagy lelkésztársai hagyatékából, s barátai is adtak neki, hagyományoztak rá egy-egy kötetet.

Külön gyűjtötte s nagy becsben tartotta a téziszfüzeteket is, hiszen ezekből közel 200 (!) darab volt meg neki. Ezek a kisnyomtatványok nemcsak az egyes tudományterületek, hanem az adott egyetem és a nyomdászattörténet számára is rendkívül fontos dokumentumok. Kis példányszámuk miatt több kiadványból ma már alig maradt fenn egy-egy darab. Így a Ceglédi által összeállított kolligátumkötetek is őriznek olyan műveket, amelyek ma már unikumnak számítanak, s a magyar művelődéstörténet számára is igen becsesek.

Könyveit rendszeresen olvasó, bibliofil ember volt, aki olvasmányaival, tudásával felvértezve meggyőzően prédikálta felekezete hittételeit.

¹⁵⁰ *Agendarius. Liber continens ritus et caeremonias, quibus in administrandis sacramentis, benedictionibus, et alijs quibusdam ecclesiasticis functionibus, parochi, et alij curati, in Dioecesi et provincia Strigoniensi utuntur...* Tirnaviae, s. typ., 1583. – RMNy. 528.

¹⁵¹ *Decreta et sanctiones synodi provincialis, ab... Francisco Forgacz de Ghimes...* Posonii, in Aula Archiepiscopla, 1611. – RMNy. 1023.

¹⁵² A kérdésről l. MONOK István: *Mitől modern egy kora újkori könyvtár Magyarországon és Erdélyben?* In: *Hagyomány, egység, korszerűség. Az Egyházi Könyvtárak Egyesülése 2009. november 10-i, jubileumi konferenciájának előadásai.* Szerk.: GÁBORJÁNI SZABÓ Botond. Debrecen, 2010. EKE, 16–29.

¹⁵³ PAVERCSIK Ilona: *A magyar könyvkereskedelem történetének vázlata 1800-ig.* In: V. ECSÉDY Judit: *A könyvnyomtatás Magyarországon a kéziszajtó korában, 1473–1800.* Bp. 1999. Balassi Kiadó, 302–309; KÓKAY György: *A könyvkereskedelem Magyarországon.* Bp. 1997. Balassi Kiadó, 65–82.

Czeglédi István könyvei

Ceglédi Pál fiának, Istvánnak – aki családi nevét már ‘cz’-vel írta – három (vagy négy) könyvét ismerjük possessorbejegyzései alapján. A Basilius Faber-kolligátum (*Thesaurus eruditionis scholasticae* és *Epitome quatuor librorum Conradi Gesneri de historia animalium*. Lipsiae, 1605) az egyetlen, amelyben az apa és fia neve is szerepel.¹⁵⁴ Apjái lehetett az Alsted-kolligátum – *Physica harmonica...* (Herbornae Nassoviorum, 1616) és a *Metaphysica tribus libris tractata...* (Herbornae Nassoviorum, 1622)¹⁵⁵ –, hiszen tudjuk, hogy a gyulafehérvári professzor *Methodus admirandorum mathematicorum*¹⁵⁶ a birtokában volt. A harmadik kötet szintén egy kolligátum,¹⁵⁷ amelyben a neves velencei nyomdász, Aldus Manutius *Purae elegantes, et copiosae latinae linguae phrases...* című munkája (Coloniae, 1597) és Erasmus barátjának, Thierry Morelnek (Morellus) legfontosabb írása, az *Enchiridion ad verborum copiam* található (Coloniae Agrippinae, 1560). A bejegyzés szerint ezt a kötetet Czeglédi István saját maga vette: „Sum Possessor verus Stephanus P. Czegledi Emptus d. 40. [1642]”.

Zacharias Ursinus *Corpus doctrinae orthodoxae*jának (Heidelbergae, 1616)¹⁵⁸ bejegyzése szerint a könyvet 1617-ben vette Czeglédi István. Ez az István azonban nem lehet püspökünk fia, hiszen ő 1624-ben született. A másik lehetőség, hogy Hárich János félreolvasta a dátumot; ezt azonban nem lehet kideríteni, a könyv ugyanis már nincs meg.

Czeglédi János könyvei

Mint fentebb említettük, Czeglédi János talán Ceglédi Pál unokája lehetett. Öt kötetben szerepel possessorbejegyzése. A könyvekben csak az ő tulajdonosi bejegyzése olvasható, illetve három esetben a vásárlás dátumára utaló évszám is (1659, 1660, 1662). Két kötet a római klasszikusok gyűjteménye. Az elsőben két Cicero-mű van: *De oratore...* és *De perfecto oratore ad M. Brutum...* (Coloniae Agrippinae, 1578)¹⁵⁹; a másodikban pedig Terentius Afer komédiái Aelius Donatus kommentárjával (Venetiis, 1567),¹⁶⁰ Justinianus joggyűjteménye, a *Digestorum seu Pandectarum Juris Caesarei...* (Paris, 1527),¹⁶¹ Irenaeus egyházatya traktátusa Erasmus kiadásában (*Opus eruditissimum [...] in quinque libros digestum, in quibus mire reteggit et confutat*

¹⁵⁴ „Pauli Cegledini 1620 Posonij fl. 2.” „Et Filii eius Stephani P. Czegledini”.

¹⁵⁵ A kötet jelenleg nincs meg. Egykori jelzete: 14,337 B/1. Hárich János feljegyzése szerint: Poss.: „Steph(ani) Cegledi.”

¹⁵⁶ L. a 137. lábjegyzetet.

¹⁵⁷ Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: 15,002 F/3.

¹⁵⁸ Egykori jelzete: 14,327 A/13.

¹⁵⁹ Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: 15,065 F/7.

¹⁶⁰ Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: 15,728 L/7.

¹⁶¹ Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: -.

veterum haereseon impias portentosas opiniones... Parisiis, 1563)¹⁶² és a „portugál Arisztotelész”, a jezsuita Pedro de Fonseca *Institutionum dialecticarum...* (Ingolstadt, 1595)¹⁶³ című munkája.

Református lelkész- és püspöksáikihoz hasonlóan Ceglédi Szabó Pálnak sem maradt fenn könyvjegyzéke.¹⁶⁴ A néhány ismert inventárium mindegyike arról tanúskodik, hogy tulajdonosaik gyűjteménye szinte mind nagyobb volt Ceglédiénél. Miskolczi Csulyak István esperesnek 400,¹⁶⁵ id. Geleji Katona István erdélyi püspöknek 160,¹⁶⁶ Albensis Nagy János marosvásárhelyi lelkésznek 108,¹⁶⁷ Demétei András lelkésznek pedig 74 kötetes könyvtára volt.¹⁶⁸ Beythe Istvánnak s fiainak, Imrének és Andrásnak, valamint Kanizsai Pálfi Jánosnak nem ismert a könyvjegyzéke, egykori könyvtáruk egyes darabjai azonban fennmaradtak. Az előbbieknél nagyobbbrészt a németújvári ferences kolostor könyvtárában¹⁶⁹ és az Esterházyak gyűjteményeiben (összesen kb. 220 kötet), Pálfinak pedig szintén az Esterházyaknál és elszórtan más hazai és külföldi gyűjteményekben találhatóak (kb. 30 kötet).¹⁷⁰ Gyaníthatóan Ceglédinek is nagyobb bibliotékája lehetett, hiszen még ha csak a magyarországi szerzőket vagy a magyar nyelvű műveket tekintjük, akkor is igen nagy a hiátus.¹⁷¹ Összetételét, különösen a teológiát tekintve azonban Ceglédi gyűjteménye kiemelkedik a többi közül. A korszak vitáiban való jártassága, disputációs gyűjteményei és a humanista erudíciót jelző művei alapján korának magasan képzett emberei közé sorolhatjuk. Amikor csak megengedhette magának, könyveket vásárolt, amelyekre nagy gondot fordított: bekötötte őket, rányomatta nevének kezdőbetűit, s megbecsülése jeléül nevének kívül olykor leírta: „posteritatisque dilectae”.

¹⁶² Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár. Jelzete: 14,271 A/10.

¹⁶³ Mai lelőhelye: Moszkva, Rudomino Idegennyelvű Könyvtár. Jelzete: 14,498 B/8.

¹⁶⁴ MADAS Edít-MONOK István: *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1800-ig*. Bp. 2003. Balassi Kiadó, 168–169.

¹⁶⁵ *Magyarországi magánkönyvtárak... i. m.* (69. jegyzet) 61–78.

¹⁶⁶ *Erdélyi könyvesházak III. 1563–1757. A Bethlen-család és környezete. Az Apafi-család és környezete. A Teleki-család és környezete. Vegyes források*. S. a. r.: MONOK István, NÉMETH Noémi, VARGA András. Szerk.: MONOK István. Szeged. 1994 [1995]. Scriptum, 3–8. /Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 16/3./

¹⁶⁷ *Erdélyi könyvesházak...i. m.* (166. jegyzet) 9–12.

¹⁶⁸ *Magyarországi magánkönyvtárak... i. m.* (69. jegyzet) 180–182.

¹⁶⁹ TABERNIGG, Theodor OFM: *Standort Katalog der Bibliothek in Güssing*. Güssing, 1972. Manuscript; MONOK István: *A Batthyány-család németújvári udvara és könyves műveltsége*. In: *Kék vér, fekete tinta. Arisztokrata könyvgyűjtemények, 1500–1700*. Szerk.: MONOK István. Bp. 2005. OSzK, 87–104. ZVARA: *i. h.* 2011. (59. jegyzet) 51–55.

¹⁷⁰ ZVARA: *i. h.* 2010. (53. jegyzet) 386–398.

¹⁷¹ HELTAI: *i. m.* 2008. (25. jegyzet); HELTAI János: *A nyomtatott vallási vitairatok Magyarországon a XVII. század első felében (1601–1655)*. In: *„Tenger az igaz hitről való egyenetlenségek...” i. m.* (116. jegyzet) 115–174.

ZVARA EDINA

Ceglédi Szabó Pál dunántúli református püspök könyvei

A marburgi, majd a heidelbergi egyetemen tanult Ceglédi Szabó Pál hazatérte után pápai lelkész, majd dunántúli református püspök lett. Jelenleg 59 könyve (232 mű) ismert, melyek legnagyobb része a katolikus Esterházy-család könyvtárába került (a könyvek jelenleg Kismartonban és Moszkvában vannak). A saját maga által összegyűjtött bibliotékáját peregrinációja alkalmával alapozta meg. Gyűjteménye a kötetek számát tekintve nem mondható nagyinak, összetételét tekintve azonban kora felekezeti vitáiban jártas személyre vallanak. A könyvek korábbi possessorai között ott találjuk a magyar művelődés- és egyháztörténet több ismert személyiségét, például Beythe Istvánt, Kanizsai Pálfi Jánost, Prágai Andrást és Szenci Molnár Albertet. Könyveibe jegyzetelve olvasott, mely bejegyzések olvasmányműveltségéhez és életrajzához nyújtanak fontos és új, eddig nem ismert adalékokat. Köteteit kézbe véve új hungarikumok is előkerültek.

EDINA ZVARA

Les livres de Pál Ceglédi Szabó, évêque protestant de Transdanubie

Pál Ceglédi Szabó, après ses études, poursuivies aux universités de Marburg et de Heidelberg, rentré en Hongrie, est devenu pasteur protestant à Pépa, plus tard évêque de Transdanubie. Pour le moment nous connaissons 59 volumes (232 ouvrages) parmi ses livres, dont la majeure partie a été remise à la bibliothèque de la famille catholique Esterházy. (Les volumes se trouvent actuellement à Kismarton et à Moscou.) Ceglédi Szabó avait fondé sa bibliothèque pendant ses années de pérégrination. Sa collection, quant aux nombres des volumes, ne peut être qualifiée de très grande, mais dans son contenu, représente une personne experte dans les discussions de confession de l'époque. Parmi les possesseurs antérieurs des livres on peut trouver les personnages connus de l'histoire de civilisation et ecclésiastique, comme István Beythe, János Kanizsai Pálfi, András Prágai et Albert Molnár Szenci. Les notes qu'il avait fait dans ses livres pendant leur lecture, donnent des contributions importants, jusqu'ici inconnues à sa culture de lecture et à sa biographie. Examinant ses livres, on peut retrouver des hungaricas jusqu'ici inconnus.